

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETO
KRIMINOLOGIJOS KATEDRA**

**ERIKA PETRĖTIENĖ
TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA**

**NUSIKALTIMŲ AUKŲ PAGALBOS IR PARAMOS
SISTEMA LIETUVOJE**

Magistro baigiamasis darbas

**Darbo vadovas -
doc. dr. Rokas Uscila**

Vilnius, 2008

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VALSTYBINIŲ INSTITUCIJŲ BEI IR NEVYRIAUSYBINIŲ ORGANIZACIJŲ VEIKLA PAGALBOS IR PARAMOS NUSIKALTIMŲ AUKOMS SRITYJE LIETUVOJE.....	7
2. NUSIKALTIMŲ AUKŲ APSAUGA TARPTAUTINIUIOSE IR NACIONALINIUIOSE TEISĖS AKTUOSE.....	19
2.1. Tarptautiniai teisės aktai.....	19
2.2. Nacionaliniai teisės aktai.....	24
3. PAGALBOS IR PARAMOS NUSIKALTIMŲ AUKOMS SISTEMOS EUROPOS SĄJUNGOS ŠALYSE.....	34
4. LABIAUSIAI PAŽEIDŽIAMŲ NUSIKALTIMŲ AUKŲ PAGALBOS IR PARAMOS SISTEMOS LIETUVOJE VERTINIMAS.....	42
4.1. Pagalba smurtą ir prievartą patyrusiems vaikams.....	42
4.2. Pagalba smurtą ir prievartą patyrusioms moterims.....	45
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS.....	50
LITERATŪRA.....	53
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	58
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA.....	60
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA.....	61
PRIEDAI.....	62

IVADAS

Temos aktualumas

Teisėsaugos institucijų statistika rodo, kad Lietuvoje kasmet yra užregistruojama dešimtys tūkstančių žmonių, nukentėjusių nuo įvairių nusikalstamų veikų. Pavyzdžiui, Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis 2006 metais užregistruota 58 030 asmenų, 2007 metais – 53 366, o per 2008 metų sausio – rugsėjo mėnesius – 42 552 nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų¹. Tačiau atlikti viktimologiniai tyrimai rodo, kad egzistuoja ir latentinė nukentėjusių asmenų dalis. Realų skaičių slepia ypatingai dideli nepranešimo teisėsaugai ir jų neužregistravimo skaičiai dėl nepasitikėjimo teisėsaugos institucijomis. Be abejonės, kiekvienoje nusikalstamoje veikoje veikia dvi pusės – nusikaltėlis ir auka. Tapti nusikaltimo auka – tai vienas baisiausių įsivaizduojamų žmogaus išgyvenimų. Dėl padaryto nusikaltimo nukentėjusiajam gali tekti ilgą laiką kęsti sunkius kūno sužalojimus, taip pat išgyventi didelį dvasinį sukrėtimą, dėl to gali atsirasti psichologinių sutrikimų. Nukentėjusiajam tenka mokėti gydymosi ir ilgo buvimo ligoninėje išlaidas, o negalėdamas toliau dirbti jis gali netekti pajamų šaltinio. Nukentėjusysis gali jausti asmeninį pažeminimą, ilgalaikį nerimą pasirodydamas viešumoje ir apskritai sumažėjusį gyvenimo džiaugsmą. Galima teigti, kad šių neigiamų padarinių atsiradimas turi įtakos pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemos sukūrimui, kadangi asmeniui būtina suteikti pagalbą atsižvelgiant į tai, kad krizė truktu kuo trumpiau ir nesukeltų neigiamų padarinių tolesniam gyvenimui. Tai ir yra pagrindinė pagalbos aukoms sistemų atsiradimo idėja, kurios esmė – pagalbos aukai suteikimas.

Lietuvos pagalbos ir paramos aukoms sistema – tai vyriausybių, nevyriausybių ir kitų organizacijų visuma, kurių tikslas – teikti pagalbą įvairių nusikaltimų aukoms. Pagrindinės šios sistemos dalys – teisėsaugos institucijos, savivaldybių bei nevyriausybių organizacijų sektorius. Sistema sudaryta iš posistemų, atskirų elementų, kurie turi užtikrinti ir viktimizacijos procesų nustatymą, jų tyrimą, prevenciją, ir aukos reabilitavimą, materialinį ir moralinį pasitenkinimą. Lietuvoje tai palyginti naujas socialinių paslaugų sektorius, kadangi iš esmės tuo susirūpinta vos prieš dešimtmetį, todėl dar nėra atlikta šios sistemos kompleksinė analizė, nėra tyrimų, kitų išsamesnių apibendrinančių darbų. Jungtinių Tautų Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaracijoje yra sakoma: „Aukos turi gauti būtiną materialinę, medicininę, psichologinę ir socialinę pagalbą iš valstybinių, savanoriškų, bendruomeninių bei vietinių organizacijų“². Tad, remiantis Jungtinių Tautų parengtais standartais, reikia kurti

¹ Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų (Forma_50 ITI). <http://www.vrm.lt/index.php?id=198> ; prisijungimo laikas 2008-10-10.

² Aidukas M. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos: Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 435.

efektyvų pagalbos nusikaltimų aukoms modelį. Nesant bendro modelio, nukentėjęs asmuo nežino, kur gali kreiptis dėl konkrečios pagalbos ir dažniausiai lieka vienas su savo problemomis.

Norint pažinti nusikaltimų aukas yra atliekami viktimologiniai tyrimai – nusikaltimų aukų apklausos³. Pirmieji reprezentatyvūs tyrimai šioje srityje Lietuvoje atlikti 1997 ir 2000 metais. Šiuos tyrimus inicijavo Jungtinių Tautų vystymo programa. Tyrimai parodė pakankamai didelį gyventojų viktimizacijos laipsnį, nepasitikėjimą teisėsaugos institucijų galimybėmis atskleisti nusikaltimus, visuomenėje egzistuojančią nusikaltimų baimės atmosferą. Kitas Jungtinių Tautų vystymo programos užsakymu reprezentatyvus tyrimas „Ar saugi Lietuvos visuomenė?“ atliktas 2003 metais spalio mėnesį⁴, kurio rezultatai taip pat nebuvo teisėsaugos sistemos naudai. Daug tyrimų šioje srityje atlieka Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras (toliau tekste – NPLC). Vienas iš naujausių pastarųjų metų viktimologinių tyrimų – tai NPLC užsakymu 2007 metais kovo 29 – balandžio 1 d. visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atlikta reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa „Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais“⁵ bei 2008 m. balandžio 10–13 d. reprezentatyvi apklausa „Nusikalstamumas Lietuvoje: ko neparodo oficialioji statistika“⁶. Pagalbos nusikaltimų aukoms sistemą nagrinėja palyginti nedaug autorių, tai: P. Ancelis, G. Babachinaitė, V. Dvilaitis, R. Uscila, I. Michailovič, V. Justickis, užsienio autoriai V. E. Kvašis, D. V. Rivman, A. Karmen, B. Spalek.

2007 m. NPLC atlikto viktimologinio tyrimo duomenys parodė, kad tik 6 % respondentų teigiamai vertina aukų apsaugą Lietuvoje, o neigiamai vertinančių yra 63 %, tai yra 10 kartų daugiau. Tai rodo, kad ši sritis yra labai aktuali ir nagrinėtina. Remiantis viktimologiniais tyrimais bei NPLC pateikta informacija apie pagalbos nusikaltimų aukoms organizacijas Lietuvoje, galima teigti, kad šiuo metu Lietuvoje kompleksinė pagalba teikiama tik pažeidžiamiausioms asmenų grupėms, tai yra moterims ir vaikams. Kriščiausia situacija yra paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims srityje, kai jie nepatenka nė į vieną iš pažeidžiamųjų asmenų grupę. Todėl sprendžiant nusikaltimų aukų problemas, būtina sukurti efektyviai veikiančias institucijas, kuriose būtų teikiama kompleksinė pagalba visų rūšių nusikaltimų aukoms.

Per pastaruosius metus nusikaltimų aukų teisinė apsauga buvo praplėsta valstybės garantuojama nemokama teisine pagalba bei žalos kompensavimu smurtinių nusikaltimų

³ Justickis V. Kriminologija 1 dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 402.

⁴ Dobryninas A., Gaidys V. Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių Tautų vystymo programa, 2004. P. 10 – 11.

⁵ **Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais.** Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2007 metų viktimologinis tyrimas. Vilnius: NPLC, "VILMORUS", 2007.

⁶ **Viktimizacijos patirtis Lietuvoje 2007 metais.** Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2008 metų viktimologinis tyrimas. Vilnius: NPLC, "VILMORUS", 2008.

atvejais. Tačiau pažymėtina, kad atskirais atvejais aukos nežino apie pavienių įstatymų, kurie jiems suteikia atitinkamas socialines garantijas bei paramą, egzistavimą. Taip ribojamos nusikaltimų aukų teisės gauti žalos kompensaciją, teisinę pagalbą, kitą paramą. NPLC tyrimo duomenimis, žmonių žinios apie organizacijas, teikiančias pagalbą nukentėjus (išskyrus teisėsaugos institucijas) yra menkos⁷.

Tyrimo objektas:

Šio magistro baigiamojo darbo objektą apibūdina pats temos pavadinimas – pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistema Lietuvoje.

Tyrimo tikslas:

Pateikti rekomendacijas pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemai patobulinti.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išnagrinėti ir įvertinti valstybinių institucijų bei nevyriausybinių organizacijų veiklą pagalbos nusikaltimų aukoms srityje.
2. Atskleisti pagalbos ir paramos nusikaltimo aukai sistemos Lietuvoje turinį, remiantis mokslinė, teisine literatūra ir teisės aktais, statistiniais duomenimis, viktimologinių tyrimų ataskaitomis bei kitais informacijos šaltiniais.
3. Išnagrinėti ir pateikti kai kurių Europos Sąjungos valstybių narių pagalbos ir paramos sistemos modelius.
4. Išnagrinėti ir įvertinti teikiamą pagalbą labiausiai pažeidžiamoms nusikaltimo aukoms, apklausiant ekspertus.
5. Pateikti išvadas ir rekomendacijas, kuriomis remiantis būtų galima patobulinti pagalbos ir paramos nukentėjusiesiems Lietuvoje sistemą.

Keliama tokia pagrindinė hipotezė:

Šiuo metu egzistuojanti Lietuvoje pagalbos ir paramos sistema nusikaltimo aukoms nėra efektyvi ir veiksminga. Būtinoms priemonėms jai tobulinti.

Tyrimo šaltiniai ir metodai.

Atsižvelgiant į tyrimo objektą ir tikslą, magistro darbe bus analizuojami tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys nusikaltimų aukų apsaugą, taip pat bus vertinama institucijų ir organizacijų veikla šioje srityje, remiantis įvairiais informacijos šaltiniais – mokslinė literatūra, viktimologiniais tyrimais, tyrimų ataskaitomis, informacija, pateikta internetiniuose šaltiniuose.

Duomenų analizės metodu analizuojami statistiniai tyrimų duomenys tiesiogiai susiję su darbo tema ir nagrinėjamu objektu. Valstybinės statistikos duomenys apie nusikaltimo aukas

⁷ Uscila R. Nusikaltimo aukų informuotumas apie jų teises, jų gynybos būdus ir priemones // Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys. 2007, Nr.6. P. 3.

renkami iš: a) Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Informatikos ir ryšių departamento statistikos skyriaus b) Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro pateikiamos informacijos. Darbe analizuojami pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemos modeliai kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse, tai: Didžiojoje Britanijoje (Velsas, Šiaurės Airija, Airija, Škotija), Švedijoje, Suomijoje, Prancūzijoje bei „Weisser – ring“ sistema Austrijoje, Vokietijoje ir Šveicarijoje.

Darbe atliekama ekspertų apklausa taikant struktūruoto interviu metodą, t.y. apklausiami praktiniai darbuotojai, kurių veikla yra susijusi su pagalba nusikaltimų aukoms. Tai specifinės rūšies apklausa, kurios metu apklausama specialiai parinkta žmonių grupė, turinti kurios nors srities žinių. Toks tyrimo metodas pasirinktas dėl to, kad ekspertai logiškai analizuoja kurią nors problemą, kiekybiškai vertindami ir formaliai apdorodami duomenis⁸. Apklausai buvo pasirinkti 8 ekspertai iš valstybinio bei nevyriausybinių sektoriaus – teisėsaugos, savivaldybės bei nevyriausybinių organizacijų, kompetentingi atsakyti į klausimus ir turintys didesnę nei 6 metų darbo stažą. Ekspertų buvo prašoma atsakyti į iš anksto paruoštus visiems vienodus, ta pačia seka išdėstytus klausimus (žr. 1 priedą). Remiantis atlikta apklausos analize teikiami vertinimai ir išvados.

Darbo mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė. Darbo mokslinis naujumas – pasirinktos temos nagrinėjimo kompleksiskumas, nes Lietuvoje iki šiol nėra atlikta išsami pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemos analizė. Pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistema Lietuvoje dar tik pradeda formuotis. Darbo išvados ir rekomendacijos gali būti panaudoti teisėsaugos institucijose bei kitose įstaigose ir organizacijose, siekiant suteikti efektyvią pagalbą nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų.

⁸ Kardelis K. Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex, 2002. P. 206.

1. VALSTYBINIŲ INSTITUCIJŲ BEI NEVYRIAUSYBINIŲ ORGANIZACIJŲ VEIKLA PAGALBOS IR PARAMOS NUSIKALTIMŲ AUKOMS SRITYJE LIETUVOJE

Pasaulyje judėjimas ginant nusikaltimų aukų teises prasidėjo praėjusio amžiaus 7–ame dešimtmetyje, tad pagalbos ir paramos aukoms organizacijos pradėjo kurtis būtent šiuo laikotarpiu⁹. Pagalbos aukoms sistemos veikia daugelyje valstybių, jos labai įvairios – daugiau ar mažiau formalizuotos, skirtos įvairiai pagalbai teikti. Tokie pagalbos centrai pirmiausia pradėjo kurtis Amerikoje XX a. 7–ojo dešimtmečio pradžioje. Jų veikla vertinama teigiamai, ypač pačių aukų – t. y. žmonių, kuriems tokie pagalbos centrai ir buvo skirti¹⁰. Kiek vėliau tokios organizacijos buvo įkurtos Vokietijoje, Švedijoje bei kitose Europos valstybėse. Lietuvoje šis judėjimas pasireiškė tik po nepriklausomybės atkūrimo, tai yra 1993–1994 metais, kai pradėjo kurtis įvairios moterų organizacijos, kurių tikslas buvo padėti smurtą patyrusioms moterims ir vaikams. Pirmoji organizacija, teikianti paramą ir pagalbą visų rūšių aukoms – „Nusikaltimų aukų rėmimo asociacija“, įsteigta 1998 metais.

Lietuvoje 2007 metais užregistruoti 1576 asmenys, nukentėję nuo nusikalstamų veikų tenkantys 100 000 gyventojų¹¹. Didžiausias nusikalstamumo lygis paprastai būna didžiausio ekonominio aktyvumo teritorijose ir kurortuose, kuriuose dėl didžiulio poilsiautojų antplūdžio labai padaugėja asmenų, kurie nėra nuolatiniai tos teritorijos gyventojai. Mažiausias nusikalstamumo lygis paprastai būna palyginti mažo ekonominio aktyvumo teritorijose¹². Tačiau kalbant apie dabartines nusikalstamumo Lietuvoje plėtros tendencijas, reikia pažymėti, jog nusikalstamumas kiekvieną dieną vis kitoks, permainos čia gali vykti labai greitai ir audringai¹³. Tai rodo, kad ir pagalbos nusikaltimo aukoms poreikis gali svyruoti priklausomai nuo nusikalstamumo lygio, tačiau niekada nebus taip, kad nusikalstamumo lygis būtų nulinis ir nebūtų nukentėjusiųjų, todėl galima daryti prielaidą, jog organizacijų veikla pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms srityje visada bus svarbi ir reikšminga.

Asmuo, nukentėjęs nuo nusikaltimo, patiria moralinę, fizinę ir materialinę žalą. Praktiškai neišvengiama bet kokio nusikaltimo pasekmė yra moralinė žala, o fizinė ir materialinė žala priklauso nuo nusikaltimo pobūdžio. Tačiau bet kokių atvejų, kyla žalos atlyginimo ir aukos

⁹ Квашиш В.Е. Основы виктимологии. Проблемы защиты прав потерпевших от преступлений.- Москва: NOTA BENE. 1999, стр. 51.

¹⁰ Uscila R. Nusikaltimo aukų informuotumas apie jų teises, jų gynybos būdus ir priemones // Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys. 2007, Nr.6. P. 3.

¹¹ Asmenys, nukentėję nuo nusikalstamų veikų. <http://www.nplc.lt/stat/auk/auk4.htm>; prisijungimo laikas: 2008-10-14.

¹² Kiškis A. Nusikalstamumo Lietuvoje 2007 m. apžvalga // Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys. 2008, Nr. 7. P. 1.

¹³ Justickis V. Kriminologija, II dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004. P. 125.

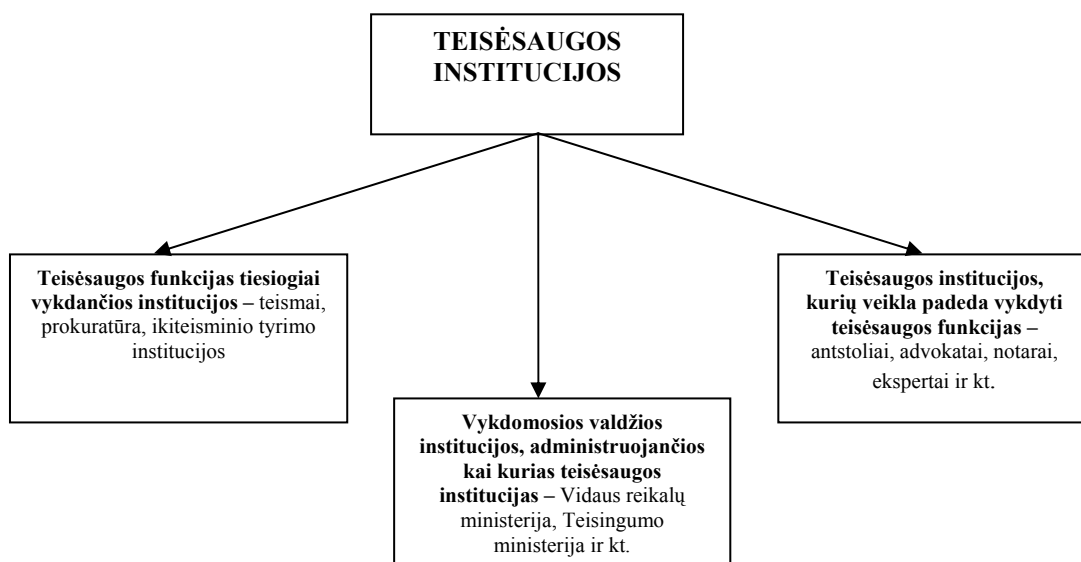
apsaugos problema, kurią būtina spręsti nedelsiant, kad nusikaltimo aukos patirta žala kiek įmanoma būtų sumažinta. Pagalba ir parama nusikaltimų aukoms galima keliomis kryptimis:

1. Materialinės žalos atlyginimas, pasikėsinus į turtą, įskaitant ir negautas pajamas.
2. Materialinės žalos atlyginimas dėl sveikatos sutrikdymo.
3. Moralinės žalos atlyginimas (tiek materialine forma, tiek kitais būdais).
4. Aukos moralinė – psichologinė rehabilitacija, resocializacija.
5. Apsauga nuo antrinės viktimizacijos.

Uždavinių, suformuotų remiantis minėtomis kryptimis, sprendimai yra valstybinės reikšmės, kadangi viena iš svarbiausių valstybės funkcijų yra jos piliečių ir asmenų, esančių jos teritorijoje, apsauga ir gynimas¹⁴.

Tad šiame skyriuje bus pristatomas valstybinių institucijų ir nevyriausybinių sektoriaus vaidmuo pagalbos nusikaltimų aukoms srityje. Tai teisėsaugos institucijų, atliekančių svarbų vaidmenį, atkuriant nukentėjusiojo interesus, taip pat Teisingumo, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijų, savivaldybių bei nevyriausybinių organizacijų funkcijos, teikiant pagalbą nukentėjusiems.

Teisėsaugos institucijos – tai savarankiška valstybės aparato dalies ar nepriklausomų asmenų, kuriems valstybė patikėjo vykdyti jai priklausančias tam tikras funkcijas, veikla įgyvendinant specifines teisės apsaugos ir tinkamo jos įgyvendinimo funkcijas. Teisėsaugos institucijos Lietuvoje yra klasifikuojamos pagal funkcijas, kurios pateiktos 1 paveiksle¹⁵:

1 pav. Teisėsaugos institucijų klasifikavimas pagal funkcijas

Šaltinis: Grigolovičienė D., Žalėnienė I., 2007 m., P. 9

¹⁴ Ривман Д.В. Криминальная виктимология. - Санкт – Петербург: ПИТЕР, 2002, стр. 285.

¹⁵ Grigolovičienė D., Žalėnienė I., Lietuvos teisėsaugos institucijų sistema ir kompetencija. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2007. P. 9.

Asmuo, nukentėjęs nuo nusikaltimo, susiduria beveik su visomis 1 paveiksle, išvardytomis institucijomis, žinoma, jei kreipiasi – užregistruoja įvykį. Aukos kontaktai su teisingumo vykdymo institucijomis yra įvairių tyrimų objektas tiriant aukų dalyvavimą teisingumo vykdymo procese, kaip šis dalyvavimas daro įtaką aukai, taip pat vykdant baudžiamojo persekiojimo reformas ir kuriant alternatyvias sistemas. Auka atlieka pagrindinį vaidmenį inicijuojant ikiteisminį tyrimą. Priklausomai nuo nusikaltimų rūšies, aukos turi įvairią savo elgesio motyvaciją: viktimizacijos nuo nusikaltimo asmeniui atveju aukos dažnai informuoja policiją apie šį faktą dėl dviejų priežasčių arba siekdamas kaltininko nubaudimo, arba užkertant kelią kaltininkui vėl padaryti nusikaltimą. Viktimizacijos nuo turtinio nusikaltimo atveju aukas visų pirma domina žalos atlyginimo klausimas¹⁶.

Lietuvos Respublikos Teisingumo ministerija (toliau tekste – Teisingumo ministerija,) yra Lietuvos Respublikos vykdomosios valdžios institucija. Teisingumo ministerija vykdo įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtintas teisingumo srities valstybės valdymo funkcijas ir įgyvendina šioje srityje valstybės politiką¹⁷. Siekdama sukurti nacionalinę teisinę sistemą, atitinkančią teisinės valstybės sampratą ir Europos Sąjungos teisinę patirtį, Teisingumo ministerija sprendžia daugybę uždavinių ir atlieka nuostatuose įtvirtintas funkcijas. Vienas iš Teisingumo ministerijos uždavinių yra: „Sukurti ir įgyvendinti nacionalinę teisinės pagalbos sistemą, sudaryti lygias galimybes asmenims, nepriklausomai nuo tautybės, lyties, įsitikinimų ginti savo teises ir teisėtus interesus bei siekti teisingumo“¹⁸. Įgyvendindama šį uždavinį Teisingumo ministerija vykdo atitinkamas programas, numatytas 2008–2010 m. strateginiame plane¹⁹:

- Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimas. Programos tikslas – užtikrinti žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimą, atstovavimą valstybei bylose dėl žalos atlyginimo teismuose ir arbitražuose, bylinėjimosi išlaidų apmokėjimą.
- Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimas. Programos tikslas – ginti nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusių asmenų teises ir teisėtus interesus.
- Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas. Programos tikslas – užtikrinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, kad kuo daugiau

¹⁶ Michailovič I. Viktimologijos raida ir perspektyvos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 79.

¹⁷ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatai. (nuo 2002 m. liepos 11 d redakcija.) // Valstybės žinios. 2002, Nr. 70-2886

¹⁸ Grigolovičienė D., Žalėnienė I, Lietuvos teisės saugos institucijų sistema ir kompetencija. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2007. P.116.

¹⁹ Teisingumo ministerijos 2008-2010 metų strateginis veiklos planas//<http://www.tm.lt/?item=strateg>; prisijungimo laikas: 2008-08-05.

socialiai pažeidžiamiausių asmenų ar neturinčių pakankamai lėšų apginti savo teises asmenų galėtų naudotis valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistema.

Viena iš Teisingumo ministerijos funkcijų yra: „Analizuoti ir sisteminti informaciją apie nusikalstamumo būklę ir jo prevenciją, organizuoti mokslo tiriamuosius ir taikomuosius darbus kriminologijos, kriminalistikos ir teismo ekspertizės srityje“²⁰. Įgyvendindama šią funkciją, Teisingumo ministerija vykdo šią 2008–2010 m. strateginiame plane numatytą programą:

- Dalyvavimas kuriant efektyvią nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje sistemą. Programos tikslas – Nusikalstamumo prevencijos veiklos Lietuvoje, skirtos mažinti visuomenei ir valstybei nusikalstamumu padaromą žalą ir gerinti visuomenės saugumą mažesnėmis sąnaudomis, efektyvumo didinimas.

Pagrindiniai Teisingumo ministerijos uždaviniai 2008–2010 m. strateginės veiklos plane yra šie: fizinių ir juridinių asmenų civilinių teisių ir teisėtų interesų apsauga, vartotojų teisių apsauga, valstybės garantuojamos teisinės pagalbos sistemos plėtojimas, smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos tinkamas kompensavimas. Įgyvendinus juos, veiksmingiau bus ginamos asmenų teisės ir interesai, socialinio teisingumo principai.

Teisingumo ministerijos tinklalapyje yra pateikiama informacija apie nemokamą teisinę pagalbą teikiančius Teisingumo ministerijos informacijos biuro padalinius veikiančius Kaune, Klaipėdoje, Alytuje, Druskininkuose, Šiauliuose, Varėnoje, Visagine, Kaišiadoryse, taip pat nurodomas MRU Teisinės pagalbos centras bei VšĮ Vilniaus universiteto Teisės klinika. NPLC tinklalapyje galima rasti platesnę informaciją apie minėtas teises paslaugas. Problema yra ta, kad ne visi nukentėję asmenys turi galimybę naudotis internetu ir gali sužinoti šiuos duomenis. Ši informacija turi būti prieinama kiekvienam, kuriam reikalinga teisinė pagalba. Ji turi būti nuolat atnaujinama ir pateikiama visuomenei. Be to, pagalba teikiama tik didžiuosiuose Lietuvos miestuose.

Kita vykdomoji valdžios institucija, atliekanti svarbų vaidmenį pagalbos nusikaltimų aukoms srityje, yra Vidaus reikalų ministerija. Vidaus reikalų sistemoje gausu struktūrinių padalinių, kurie susiję su nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų tyrimu, nustatinėja bei šalina jų priežastis ir sąlygas, susiduria su nukentėjusiųjų nuo šių veikų problemomis. Vienas iš Vidaus reikalų ministerijos uždavinių – formuoti visuomenės saugumo valstybės politikos įgyvendinimo strategiją ir organizuoti jos vykdymą²¹. Šio uždavinio įgyvendinimo procese labai svarbų vaidmenį atlieka Policijos departamentas.

Asmuo, patyręs nusikaltimą, pirmiausiai kreipiasi į policiją. Todėl galima teigti, jog aukos kontaktas su šia teisingumo vykdymo sistema yra labai svarbus momentas, atstatant

²⁰ Grigolovičienė D., Žalėnienė I., Lietuvos teisėsaugos institucijų sistema ir kompetencija. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2007. P.120.

²¹ Ten pat, P. 122.

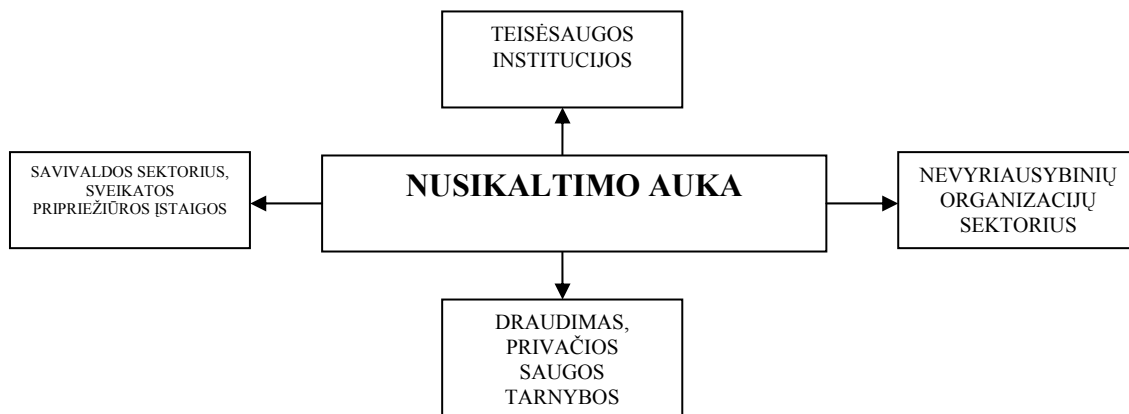
nukentėjusiojo interesus. Policija yra asmens, visuomenės saugumą bei viešąją tvarką užtikrinančių įstaigų ir pareigūnų visuma. Policijos veiklą reglamentuoja Policijos veiklos įstatymas. Vykdamas teisinės sistemos reformą, 2003 m. pasikeitė nusikalstamų veikų registravimo ir ikiteisminio tyrimo organizavimo sistemos tvarka, policija tapo pagrindine ikiteisminio tyrimo įstaiga. Dėl šios priežasties policijos įstaigose gerokai padidėjo darbo, atliekant ikiteisminį tyrimą, krūvis. Šiuo metu policijos pareigūnai, prižiūrintys gyvenamąsias vietas ir atliekantys ikiteisminį tyrimą, nusikalstamų veikų prevencijai ir darbui su bendruomene gali skirti tik apie 15 % darbo laiko. Policija, vykdydama prevencinę veiklą, turi glaudžiai bendradarbiauti su kitomis valstybės ir savivaldybių institucijomis ir įstaigomis, nevalstybinėmis organizacijomis ir gyventojais. Policijos pagrindiniai uždaviniai – žmogaus teisių ir laisvių apsauga, gyventojų turto, viešosios tvarkos ir visuomeninės rimties apsauga, nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencija, neatidėliotinos pagalbos teikimas asmenims, kai ji būtina dėl jų fizinio ar psichinio bejėgiškumo, taip pat asmenims, nukentėjusiems nuo nusikalstamų veikų, kitų teisės pažeidimų, stichinių nelaimių ar veiksmų. Tačiau, kad ir kaip tobulai yra organizuota policijos veikla, kol kas visa tai lieka tik aprašymuose ir šūkiuose. Pavyzdžiui, 2004 m. atlikto tyrimo duomenimis 34% asmenų per pastaruosius metus nukentėjusių nuo nusikaltimų, nesikreipė į policiją. Vyraujanti nesikreipimo priežastis yra nukentėjusiųjų įsitikinimas, kad policija „nieko negali padaryti“ – 53 %, kitiems policija nekelia pasitikėjimo – 14 %, lyginant su 1997 m. viktimologinio tyrimo rezultatais, vyraujanti nesikreipimo priežastis taip pat buvo nukentėjusiųjų įsitikinimas, kad policija nieko negali padaryti. Akivaizdu kad ši sistema turi būti tobulinama tiek finansiškai, tiek moraliai, nes visuomenės nuomonės apklausos rezultatai rodo, kad policija pasitiki daug mažesnė gyventojų dalis negu kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse²².

Pagalbos ir paramos nusikaltimo aukai sistemoje yra labai svarbus policijos ir organizacijų, teikiančių pagalbą, bendradarbiavimas. Lietuvoje jau yra keli progresyvūs pavyzdžiai, kai nevyriausybinio sektoriaus specialistai bendradarbiauja su policijos pareigūnais. Organizuojami komandiniai išvykimai į darbo vietą, keičiamasi informacija, teikiama kompleksinė pagalba. Tačiau tai tik pavieniai atvejai. Taigi, geriausiu atveju – teisėsauga veikia kaip socialiniai partneriai bendradarbiavimo srityje, o bendra situacija išlieka probleminė. Tyrimų duomenys rodo, kad 40 % organizacijų minėtą bendradarbiavimą vertina neigiamai, pozityviai vertinančių – 35 %. Be to, buvo klausta, kaip organizacijos vertina teisėsaugos

²² Dobryninas A., Gaidys V., Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių Tautų vystymo programa, 2004. P. 23.

institucijų darbą su nusikalstamų veikų aukomis. Net 81 % nurodė, kad „blogai“ ir „labiau blogiau nei geriau“, priešingai manančių buvo vos 10 %²³.

Toliau pateiktame paveiksle, nurodomos pagalbos kryptys asmeniui, nukentėjusiam nuo nusikaltimo, (schemos centre – nukentėjęs nuo nusikaltimo asmuo):

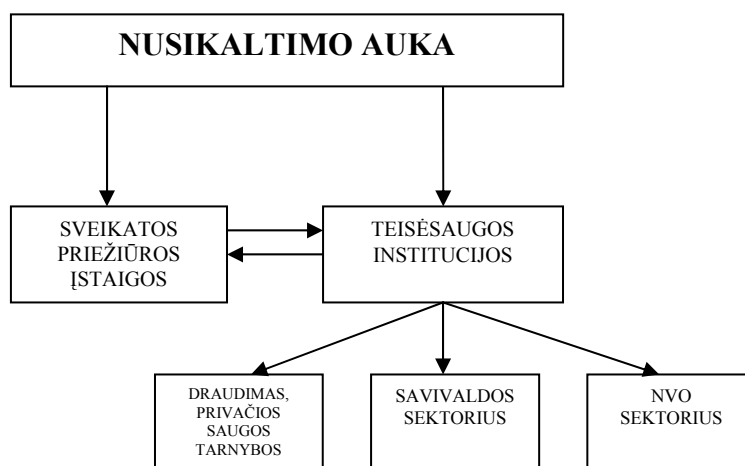
2 pav. Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų pagalbos kryptys – I

Paveiksle pateikta šiuo metu egzistuojanti situacija, kai asmuo, patyręs nusikaltimą, pats turi susigaudyti, kur jam kreiptis, norint atkurti pažeistas teises ir interesus. Pažymėtina, kad kiekvienas schemos elementas funkcionuoja autonomiškai, o komandinis darbas pasireiškia tik pavieniais atvejais, pavyzdžiui, vykdant nacionalines nusikalstamumo programas ar įgyvendinant įvairius projektus.

Remiantis išvadamis, pateiktomis vertinant nusikaltimų aukų teisių įgyvendinimą Lietuvoje, aukos rehabilitacija turi prasidėti nuo įvykio įregistravimo momento, priešingu atveju galima kalbėti apie antrinių, tretinių neigiamų veiksnių galimybes bei gresiančius jų padarinius²⁴. Rehabilitacijos terminas čia apima ne tik nukentėjusiojo teisėtų interesų atkūrimą, bet kartu ir moralinę - psichologinę rehabilitaciją. Todėl prieš tai pateiktą schemą tikslinga būtų pakeisti tokiu būdu:

²³ Uscila R. Organizacijų, teikiančių paslaugas ir paramą nukentėjusioms nuo nusikalstamų veikų moterims, vertinimas // Pedagogika, 2007. Nr. 88, P. 142.

²⁴ Uscila R. Nusikaltimų aukų teisių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas // Teisės problemos. – Vilnius, 2004/4 (46). P. 142.

3 pav. Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų pagalbos kryptys – II

Remiantis Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaracija, taip pat kitais Europos Sąjungos teisės aktais, aukos turi būti informuojamos apie joms teiktiną medicininę, socialinę bei kitą atitinkamą pagalbą, joms turi būti užtikrinta reali galimybė šia pagalba naudotis. Policijos, teisėsaugos institucijų, sveikatos apsaugos, socialinių tarnybų bei kiti atitinkami darbuotojai turi būti pasirengę suprasti aukų poreikius ir žinoti pagrindinius tinkamo bei greito pagalbos suteikimo principus²⁵. Remiantis anksčiau pateikta schema, galima daryti išvadą, kad policija turi būti ta institucija, kurioje asmuo, užfiksavęs įvykį, galėtų gauti visą įmanomą informaciją apie jo teisę gauti žalos atlyginimą, teisinę bei psichologinę pagalbą, atitinkamai pagal įvykio pobūdį. Pačioje institucijoje turėtų atsirasti padalinys, kur galėtų kreiptis nukentėję asmenys, o parengti specialistai galėtų įvertinti nukentėjusiojo situaciją, nukreipti atitinkamai į savivaldybes ar į nevyriausybinės organizacijas, kurios teikia pagalbą nusikaltimų aukoms. Sveikatos priežiūros įstaigos pagalbą turi suteikti neatidėliotinai, jei tai būtina.

Kalbant apie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos vaidmenį pagalbos nusikaltimų aukoms sistemoje, reikia paminėti, kad jos pavaldume nėra specifinių socialinių paslaugų tarnybų, kurios konkrečiai teiktų socialines paslaugas nuo visų rūšių nusikaltimų nukentėjusiems asmenims, išskyrus paslaugas ir valstybės paramą aukoms, kurios yra nukentėjusios nuo karo, genocido, represijų ir kitų nusikaltimų žmonijai bei socialinės rizikos asmenų grupei prekybos žmonėmis bei prostitucijos aukoms²⁶. Taip pat šioje ministerijoje nėra kaupiami duomenys apie paslaugas nukentėjusiems nuo nusikaltimų asmenims. Kita vertus, Lietuvoje yra kuriama ir

²⁵ Aidukas M. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos: Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 435.

²⁶ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Parama socialinės rizikos grupėms // <http://www.socmin.lt>, prisijungimo laikas: 2008-10-13.

tobulinama vaiko ir moterų socialinė politika, atsižvelgiant į Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją ir Jungtinių Tautų konvenciją dėl moterų visų diskriminacijos formų panaikinimo bei pagrindinius vaikų ir moterų teises ginančius Lietuvos Respublikos įstatymus²⁷.

Kitas pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemos elementas yra savivaldos sektorius. Užsienio šalių praktika rodo, jog šis sektorius pagalbos ir paramos nukentėjusiesiems srityje yra labai reikšmingas. Tai tarsi paslaugų ir paramos centras, į kurį auka gali kreiptis ir gauti įvairių paslaugų, pradedant teisinio, baigiant psichologinio pobūdžio paslaugomis, tačiau Lietuvoje tai labiausiai neapibrėžtas sistemos elementas²⁸.

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 6 str. įpareigoja savivaldybių tarybas koordinuoti visą valstybinių ir visuomeninių organizacijų darbą užkertant kelią teisės pažeidimams, vadovauti policijos ir kitų joms atskaitingų institucijų, turinčių kovoti su teisės pažeidimais, veiklai²⁹. Lietuvos savivaldybės pagal vietos savivaldos įstatymą dalyvauja užtikrinant viešąją tvarką ir gyventojų rimtį (nusikaltimų kontrolės ir prevencijos vietinių programų kūrimas ir įgyvendinimas pasitelkiant savivaldybių teritoriją aptarnaujančias policijos įstaigas bei įtraukiant į šią veiklą visuomenines organizacijas ir gyventojus), taip pat steigia socialinių paslaugų įstaigas, kurios teikia pagalbą nusikaltimų aukoms³⁰.

Peržvelgus Lietuvoje esančių savivaldybių struktūrą, galima daryti išvadą, kad viena iš svarbiausių Lietuvos savivaldybių funkcijų pagalbos nusikaltimų aukoms srityje, yra pirminės teisinės pagalbos teikimas. Asmuo, norėdamas gauti pirminę teisinę pagalbą, turi kreiptis į savivaldybės vykdančiąją instituciją pagal savo deklaruotą gyvenamąją vietą³¹, o dėl antrinės – į regionines valstybės garantuojamas teisinės pagalbos tarnybas Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Tokio padalinio, kuris teiktų kompleksinę pagalbą visų rūšių nusikaltimų aukoms, savivaldybėse nėra. Kai kuriuose miestuose prie savivaldybės yra įsteigtos biudžetinės įstaigos, pavyzdžiui, Vilniuje „Motinos ir vaiko pensionas“, teikiantis pagalbą moterims ir jų vaikams, patyrusiems smurtą, Kaune – Kauno rajono Krizių centras, taip pat orientuotas į moteris, moteris su vaikais, nukentėjusias nuo smurto. Nukentėjusiesiems nuo nusikaltimų vaikams pagalbą teikia Vaikų teisių apsaugos tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bei analogiškos tarnybos savivaldybėse. Jų svarbiausia paskirtis yra ginti vaikų teises.

²⁷ Babachinaitė G. ir kt. Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga Lietuvoje. Vilnius: DEIVA, 1999. P.58.

²⁸ Uscila R. Viktimologijos pagrindai. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2005. P. 184 .

²⁹ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1

³⁰ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 91 – 2832

³¹ Valstybės garantuojama teisinė pagalba // <http://www.teisinepagalba.lt/>, prisijungimo laikas: 2008-08-05

Pažymėtina, kad Lietuvoje nėra daug biudžetinių įstaigų, kurios teiktų pagalbą nusikaltimų aukoms, tačiau socialinių paslaugų nusikaltimų šeiminio smurto aukoms organizacijų, tokių kaip, pvz. Moterų krizių centro Vilniuje, VšĮ „Klaipėdos socialinės ir psichologinės pagalbos centras“, VšĮ „Psichologinės paramos ir konsultavimo centras“ Kaune, taip pat vaikų teises ginančių organizacijų, telefoninių tarnybų veikla yra remiama iš valstybių, savivaldybių biudžeto bei tarptautinių fondų per atskiras programas. Policijos departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, Lietuvoje šiuo metu yra apie 150 įvairių organizacijų³², kurios veikia net mažuose miesteliuose, tačiau dalis organizacijų dažnai keičia savo kontaktinę informaciją, todėl kiekvienu atveju ją būtina patikrinti.

Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007 metų ataskaitoje, vykdant nusikaltimų aukų socialinės ir teisinės apsaugos politiką pagal savivaldybių pateiktus duomenis, pažymėtina, kad 34–iose informaciją šiuo klausimu pateikusiose savivaldybėse būtinų socialinių paslaugų asmenims, nukentėjusiems nuo nusikaltimų, teikimo praktika yra skirtinga. Kai kurios savivaldybės (Druskininkų, Ignalinos r., Jurbarko r., Elektrėnų r., Kazlų Rūdos, Molėtų r., Plungės r., Šakių r., Šilalės r., Švenčionių r., Šalčininkų r., Zarasų r.) pateikė duomenis tik apie savivaldybės administracinių padalinių teikiamas socialines paslaugas asmenims, nukentėjusiems nuo nusikaltimų. Paminėtini šie savivaldybių administracijų padaliniai, teikę socialines paslaugas: vaikų teisių apsaugos tarnybos (kai kuriose savivaldybėse – skyriai), juridiniai skyriai, socialinės paramos skyriai. Šie padaliniai ne tik konsultavo gyventojus jiems rūpimais klausimais, bet taip pat teikė pirminę teisinę, psichologinę ir materialinę pagalbą.

Paminėtina, kad 2007 m. kai kurios savivaldybės skyrė lėšų specialioms projektams, skirtiems atskiroms asmenų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, kategorijoms – smurtą šeimoje patyrusiems asmenims (Alytaus m. savivaldybė skyrė 23 700 Lt, Kauno m. savivaldybė keturiems nevyriausybinėms organizacijoms vykdytiems projektams skyrė 23 000 Lt). Savivaldybės taip pat vykdė Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos finansuotus projektus. Apibendrinus savivaldybių pateiktą informaciją, paminėtina, kad daugelyje savivaldybių (Alytaus m., Jonavos r., Kauno m., Klaipėdos m., Kretingos r., Kupiškio r., Mažeikių r., Pakruojo r., Pasvalio r., Radviliškio r., Skuodo r., Vilkaviškio r., Ukmergės r. ir kt.) psichologinę pagalbą asmenims, nukentėjusiems nuo nusikaltimų, teikia miesto ar rajono pedagoginės psichologinės tarnybos. Atskirose savivaldybių teritorijose socialines paslaugas tokiems asmenims teikia ir kitos institucijos, pvz., Alytaus m. moterų krizių centras, Kalvarijos globos ir užimtumo centras, Kauno apskrities moterų krizių centras, Kazlų Rūdos socialinės paramos centras, Mažeikių r.

³² Uscila R., Grigutyte N. Karmaza E., Metodinės rekomendacijos policijos pareigūnams, sprendžiantiems konfliktų šeimoje atvejus. Vilnius: Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2008. P.51.

socialinių paslaugų tarnyba, Telšių krizių centras, Vilkaviškio r. socialinės pagalbos centras, Visagino socialinių paslaugų centras ir kt³³.

Apibendrinant savivaldybių apklausos, kurią atliko Vidaus reikalų ministerija, rezultatus pažymėtina, kad savivaldybėse tokių paslaugų teikimo praktika yra skirtinga. Dalis savivaldybių teikia socialines paslaugas, neišskirdamos nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų kategorijos, kitose savivaldybėse yra teikiamos specializuotos teisinės, psichologo paslaugos nukentėjusiems nuo nusikaltimų asmenims. Socialines paslaugas teikia tiek savivaldybių administracijos padaliniai, tiek viešosios įstaigos pagal atitinkamas sutartis su savivaldybėmis.

Paminėtina, kad savivaldybės dažniausiai teikia paramą smurtą patyrusioms moterims ir jų vaikams. Mažesniuose miestuose, o ypač seniūnijose, išlieka didelė pagalbos teikimo nusikaltimo aukoms problema. Taip pat nėra aišku, į kokią skyrių savivaldybėje kreiptis, kad nukentėjusiam nuo nusikaltimo asmeniui būtų suteikta visa reikalinga pagalba bei informacija.

Apžvelgus savivaldos sektoriuje teikiamas paslaugas, tikslinga yra pereiti prie nevyriausybinių sektoriaus apžvalgos. Nevyriausybinių organizacijų sektorius Lietuvoje (toliau tekste – NVO) šiuo metu yra svarbus pagalbos nukentėjusiems nuo nusikaltimų sistemos elementas. NVO – tai laisva piliečių valia įkurta demokratinė organizacija, kuri tarnauja visuomenės ar jos grupių labui, nesiekia pelno ir tiesioginio dalyvavimo valstybės valdyme³⁴. Šis sektorius atstovauja piliečių interesams ir tik šių organizacijų darbuotojų pastangomis, vykdamas įvairius nacionalinius bei tarptautinius projektus, yra bandoma užtikrinti kompleksinių paslaugų nusikaltimų aukoms teikimą.

Pirmiausia NVO ėmė kurtis didžiuosiuose Lietuvos miestuose, daugiausia Vilniuje, Klaipėdoje, vėliau kūrėsi ir apskrityse. Didžioji dalis NVO, veikiančių pagalbos nusikaltimų aukoms srityje Lietuvoje, teikia pagalbą nukentėjusioms moterims, taip pat vaikams, mažesnė dalis – prekybos žmonėmis aukoms bei prievartą patyrusiems neįgaliems asmenims³⁵. Kritiškiausia padėtis yra pagalbos pagyvenusiems asmenims bei pagalbos visų rūšių aukoms srityje. Be to, mūsų visuomenės nariai nežino apie tokių organizacijų egzistavimą. Nusikalstamumo prevencijos centro Lietuvoje 2007 metais atlikto viktimologinio tyrimo duomenimis, tik 13,6 % gyventojų teigiamai atsakė į klausimą, ar žino bent vieną nevyriausybinių organizaciją ar įstaigą, teikiančią paslaugas nukentėjusiems asmenims apskritai. 86,4 % apklaustųjų atsakė neigiamai. Tokio atsakymo reikėjo tikėtis, kadangi Lietuvoje nėra tokios

³³Informacija apie nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007–2009 metų įgyvendinimo priemonių plano, patvirtinto vyriausybės 2007 m. Rugpjūčio 8 d. Nutarimu nr. 806, vykdymą 2007 metais // http://www.vrm.lt/uploads/media/2007_ataskaitos_2_priedas_01.doc; prisijungimo laikas: 2008-09-30

³⁴ Nevyriausybinių organizacijos apibrėžimas // <http://www.ngo.lt/lt/history.php#3>, prisijungimo laikas: 2008-09-30

³⁵ Nevyriausybinių organizacijos pagal teikiamą paramą // <http://www.nplc.lt/aukos/informacija/nvo/projektas-nvo.htm>; prisijungimo laikas: 2008-09-24.

įstaigos ar organizacijos, kuri teiktų kompleksinę pagalbą visų rūšių nusikaltimų aukoms. Apie organizacijas, teikiančias pagalbą nukentėjusiems pagyvenusiems asmenims žinojo 7,3 % gyventojų, nukentėjusioms moterims – 28,1 %, nukentėjusiems vaikams – 31,6 % gyventojų.

Aktyvia veikla pagalbos nusikaltimų aukoms srityje užsiima Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras (NPLC), veiklą pradėjęs 1997 m. kaip viešoji ne pelno įstaiga³⁶. Viena iš NPLC programų yra „Nusikaltimo aukų socialinės ir teisinės apsaugos programa“. Šios programos tikslai:

- Gerinti nusikaltimų aukų teisinę ir socialinę apsaugą Lietuvoje.
- Laiku teikti informaciją apie viktimizacijos procesus, jų išvengimo, neutralizavimo, taip pat neigiamų padarinių šalinimo galimybes.
- Spręsti pagalbos nusikaltimų aukoms problemas.
- Skatinti nusikaltimų aukas aktyviau dalyvauti sprendžiant konfliktus, kylančius dėl nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų, kitų teisės pažeidimų.
- Kurti, diegti viktimologines prevencijos priemones.

Reikia pabrėžti, kad NPLC veikla yra informacinio pobūdžio, dalyvauja įvairiuose nacionaliniuose ir tarptautiniuose projektuose, atlieka įvairius viktimologinius tyrimus, kaupia statistiką apie nusikalstamumą. Nukentėję nuo nusikaltimų asmenys čia gali rasti nusikaltimų aukų atmintinę, kurioje surašyta, kokios yra nukentėjusiojo teisės ir pareigos, kokią pagalbą jis gali gauti Lietuvoje, kur gali kreiptis, informaciją apie nemokamą teisinę pagalbą, tarnybų, teikiančių tokią pagalbą, sąrašą, taip pat kokią pagalbą gali gauti smurto, vagysčių ir kitų nusikaltimų aukos, susižinoti, kokie yra teisės aktai, reglamentuojantys nukentėjusiojo padėtį bei žalos kompensavimą, susipažinti su baudžiamąjo proceso dokumentais. Taip pat NPLC yra kaupiami Lietuvoje veikiančių nevyriausybių organizacijų kontaktai.

NVO veikla yra finansuojama įvairiausių šalies ir tarptautinių projektų lėšomis. Problema yra ta, kad labai mažai lėšų yra skiriama organizacijos reklamai, dėl to informacija sunkiai pasiekia gyventojus. Mažą gyventojų informuotumą rodo, kad yra žemas tarpžinybinis bendradarbiavimo lygis. Kaip jau buvo minėta anksčiau, nukentėję nuo nusikaltimų asmenys turėtų gauti informaciją apie nevyriausybines organizacijas, veikiančias šioje srityje, jau toje institucijoje, kurioje buvo užregistruotas įvykis.

Pažymėtina, kad NVO sektoriuje yra ir kitų problemų, pavyzdžiui, kadangi paslaugos yra projektinio – periodinio pobūdžio, sutelktos didžiuosiuose miestuose, problema išlieka mažesniuose miestuose ir rajonuose. Formaliai egzistuoja nemažai nevyriausybinių organizacijų, kurios vykdo įvairius projektus, programas, dažniausiai orientuotas į atskirų pažeidžiamų nukentėjusių asmenų grupių apsaugą, tačiau norint žinoti teikiamų paslaugų rūšis, apimtis bei

³⁶ Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras // <http://www.nplc.lt/>; prisijungimo laikas: 2008-09-24

teikimo sąlygas visos valstybės mastu būtina sukurti vieną informacinį centrą, kuris atliktų ne tik informacijos kaupimo, analizės funkcijas, bet ir koordinavimo, stebėsenos ar net kontrolės funkcijas³⁷. NVO sektoriaus galimybės yra labai ribotos, nemaža jų dalis net nevykdo aktyvios veiklos, egzistuoja tik formaliai. Viena pagrindinių priežasčių – nefinansuojama organizacijų veikla, vyriausybė neperka iš jų paslaugų, arba perka už labai mažą kainą. Dėl to yra sunku ne tik išsilaikyti pačiai organizacijai, bet ir pritraukti kvalifikuotus specialistus.

Interneto šaltiniuose yra NVO centrinės duomenų bazės, pvz., NVO informacinio centro, Moterų informacijos centro, tačiau šias bazes tvarko pačios organizacijos, kurios nurodo teikiamų paslaugų pobūdį, tačiau jos turi būti nuolat atnaujinamos, o to nėra, dėl to pateikiama informacija dažnai neatitinka tikrovės, be to, kaip jau minėta, ne visi turi galimybę informaciją rasti internete.

Apibendrinant valstybinio ir nevyriausybinių sektoriaus vaidmenį pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms srityje, galima teigti, kad pagalba nusikaltimų aukoms Lietuvoje yra teikiama chaotiškai, nėra atsakingos institucijos, kurioje būtų teikiama kompleksinė pagalba bei parama visų rūšių nusikaltimų aukoms, galų gale nėra net kur gauti informacijos, koks pagalbos ir paramos modelis yra taikomas Lietuvoje nukentėjusiajam nuo nusikaltimo. Kadangi nusikaltimų aukos rehabilitacija turi prasidėti nuo nusikaltimo užregistravimo momento, tai policija turi būti ta institucija, kurioje asmuo, užfiksavęs įvykį, galėtų gauti visą įmanomą informaciją apie jo teisę gauti žalos atlyginimą, teisinę pagalbą bei psichologinę pagalbą, atitinkamai pagal įvykio pobūdį.

NVO sektoriaus veiklos pobūdis šiuo metu yra reikšmingiausias pagalbos nusikaltimų aukoms sistemoje, tačiau problema yra ta, kad paslaugos yra daugiau projektinio – periodinio pobūdžio, o tai sukelia finansinių bei organizacijų išsilaikymo problemų. NVO sutelktos didžiuosiuose miestuose, yra lokalinio pobūdžio, tad problema išlieka mažesniuose rajonuose bei seniūnijose.

³⁷ Uscila R. Socialinių ir teisinių paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai // Pedagogika. Vilnius, 2007. Nr. 87. P. 154.

2. NUSIKALTIMŲ AUKŲ APSAUGA TARPTAUTINIUOSE IR NACIONALINIUOSE TEISĖS AKTUOSE

Šio skyriaus poskyriuose bus analizuojami tarptautiniai bei nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys nusikaltimų aukų apsaugą.

2.2. Tarptautiniai teisės aktai

XX a. 8 – ajame dešimtmetyje baudžiamuosiuose įstatymuose buvo parengti įvairūs tiek Europos Tarybos, tiek Jungtinių Tautų Organizacijos dokumentai. Pirmas klausimas, kurį iškėlė Europos Taryba, buvo kompensacijos aukoms užtikrinimo problematika. 1977 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas priėmė rezoliuciją (77) 27 dėl kompensacijų nukentėjusiems nuo nusikaltimų, kuri rekomendavo toms valstybėms narėms, kurios dėl kokių nors priežasčių dar nebuvo užtikrinusios kompensacijos nusikaltimų aukoms, imtųsi tam tinkamų priemonių. Tačiau rezoliucija dėl savo rekomendacinio pobūdžio nėra ta priemonė, galinti užtikrinti reikiamus pokyčius. Todėl buvo nuspręsta parengti tarptautinę konvenciją ir 1983 m. buvo priimta Europos konvencija dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų³⁸.

1983 m. Europos konvencijos dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų³⁹ tikslas buvo siekis įtraukti kompensaciją aukoms į baudžiamosios politikos formavimą nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu: numatyti minimalias taisykles kompensacijos klausimams spręsti ir tarptautinio bendradarbiavimo sąlygų nustatymas⁴⁰. Priklausomai nuo konkretaus atvejo aplinkybių, kompensacija turi apimti bent jau atlyginimo praradimą, medicinos ir hospitalizavimo, taip pat laidojimo išlaidas, o aukų išlaikytinių atžvilgiu – prarastas išlaikymo išlaidas.

Pirmojoje XX a. aštuntojo dešimtmečio pusėje nusikaltimų aukų problematiką į savo veiklos sritį įtraukė ir Jungtinės Tautos. Jais buvo remiamasi vykdant nacionalinę baudžiamosios justicijos reformą, rengiant pamatinius teisės sistemos aktus. Jungtinės Tautos parengė daug tarptautinės teisės dokumentų, skirtų elgesiui su teisės pažeidėjais ir nusikaltimų aukoms. Jų parengti standartai ir normos yra tarsi etalonas, pagal kurį šalys gali įvertinti savo baudžiamosios justicijos sistemų funkcionavimo humaniškumą ir efektyvumą. Juos įdiegus į nacionalinius įstatymus ir taikant praktikoje, padidėjo nusikaltimų aukų galimybės siekti teisingumo. Standartai ir normos taip pat padėjo pertvarkyti baudžiamojo teisingumo sistemas ir atkurti

³⁸ Michailovič I. Viktimologijos raida ir perspektyvos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 59

³⁹ Konvencijos tekstas anglų kalba: European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes // <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/116.doc>; prisijungimo laikas: 2008-10-13.

⁴⁰ Michailovič I. Viktimologijos raida ir perspektyvos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007. P. 60

teisingumą šalyse po konfliktų⁴¹. **1985 m. lapkričio 29 d. Generalinė Asamblėja patvirtino „Pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms deklaraciją“⁴²** (toliau tekste – Deklaracija). Deklaraciją sudaro dvi dalys: pirmoji – dėl nusikaltimų aukų, antroji – dėl piktnaudžiavimo valdžia aukų.

Deklaracijoje pirmiausia pateikta tokia nusikaltimo aukos definicija: „Aukos“ reiškia asmenis, kurie individualiai ar kolektyviai patyrė žalą, įskaitant kūno sužalojimus ar moralinę žalą, emocines kančias, materialinę žalą ar kitokią esminį jų pagrindinių teisių pažeidimą dėl veikimo ar neveikimo, pažeidžiančio Valstybėje Narėje galiojančius baudžiamuosius įstatymus, taip pat įstatymus, reglamentuojančius nusikalstamą piktnaudžiavimą valdžia.

Asmuo pagal šią Deklaraciją gali būti pripažįstamas auka nepriklausomai nuo to, ar teisės pažeidėjas yra nustatytas, sulaikytas, apkaltintas, ar jau nuteistas, ir nepriklausomai nuo šeiminių ryšių su teisės pažeidėju. Terminas „auka“ atitinkamais atvejais reiškia ir tiesioginės aukos artimuosius giminaičius bei išlaikytinius, kurie patyrė žalą padėdami sunkioje padėtyje atsidūrusioms aukoms ar siekdami užkirsti kelią viktimizacijai.

Deklaracijoje išdėstytose nuostatose siekiama išvengti diskriminacijos dėl tam tikrų asmenų ar grupių kaip aukų diskriminavimo dėl jų socialinio, politinio, ekonominio statuso, rasės.

Piktnaudžiavimo valdžia aukos – tai asmenys, kurie individualiai ar kolektyviai patyrė žalą, įskaitant fizinę ar psichinę žalą, emocines kančias, materialinę žalą ar kitokią esminį jų pagrindinių teisių pažeidimą dėl tokio veikimo ar neveikimo, kuris nepažeidžia nacionalinių baudžiamųjų įstatymų, bet yra tarptautiniu lygiu pripažintų žmogaus teisių normų pažeidimas⁴³.

Šios prieš tai pateiktos definicijos skiriasi tik nuostata, nurodančia viktimizacijos šaltinį, kuris nusikaltimų aukų atveju yra nacionalinių baudžiamųjų įstatymų pažeidimas, o piktnaudžiavimo valdžia aukų atveju – tarptautinių žmogaus teisių standartų pažeidimas.

Deklaracijoje yra išskirtos 4 aukų teisės: 1) galimybė siekti teisingumo ir teisingas traktavimas, 2) teisė į restituciją, 3) teisė į kompensaciją, 4) teisė gauti pagalbą.

Kalbant apie pirmąją iš išvardytųjų, Deklaracijoje teigiama, kad aukos turi būti traktuojamos pagarbiai ir jas užjaučiant, turi turėti prieinamą teisingumo vykdymą ir galimybę gauti žalos atlyginimą pagal nacionalinius įstatymus. Neformalus konfliktų sprendimo būdai, tarp jų – mediacija, arbitražas ir paprotinis teisingumo vykdymas ar vietos praktika, kur tai yra tinkama, turi būti naudojama siekiant sutaikymo ir atlygio aukoms.

⁴¹ Aidukas M. Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos: Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 9 – 12.

⁴² Ten pat, P. 430.

⁴³ Ten pat, P. 435.

Restitucija konkretizuoja pagrindinę aukos teisę į žalos atlyginimą. Teisės pažeidėjai arba už juos atsakingi tretieji asmenys privalo atlikti teisingą restituciją aukoms, jų šeimoms ar išlaikytiniams. Restitucija turi apimti turto gražinimą arba piniginę sumą už patirtą žalą ar praradimą, išlaidų dėl patirtos viktimizacijos atlyginimą, paslaugų užtikrinimą ir teisių gražinimą.

Kita Deklaracijoje numatyta aukos teisė yra gauti valstybės kompensaciją, kuri priklauso iš esmės tik toms aukoms, kurios negavo žalos atlyginimo iš teisės pažeidėjo ar iš kitų šaltinių. Deklaracijoje skirstomos dvi kategorijos: pirmąją sudaro aukos, kurios dėl sunkių nusikaltimų patyrė žymių kūno sužalojimų ar kitaip smarkiai buvo pabloginta jų fizinė ar psichinė sveikata, antrąją – šeimos ir ypač išlaikytiniai asmenų, kurie mirė ar tapo fiziškai ar protiškai neįgalūs.

Ketvirtoji aukų teisė – gauti pagalbą. Pirmiausia tai būtina materiali, medicinos, psichologinė ir socialinė pagalba iš valstybės, privačių, socialinių ir vietos fondų. Deklaracijoje numatyta, kad aukos turi būti informuojamos apie prieinamas socialines ir medicinos paslaugas. Policija, teisingumo vykdymo institucijos, kiti asmenys turi būti pasirengę suprasti aukų poreikius. Užtikrinant pagalbą aukoms, būtina skirti dėmesį toms aukoms, kurios turi ypatingų poreikių dėl jų patirtos skriaudos, taip pat jų lyties ar amžiaus.

Deklaracijos nuostatose dėl piktnaudžiavimo valdžia mažiau kalbama apie aukų teises, o daugiau dėmesio skiriama teisinio reguliavimo, skirto piktnaudžiavimo valdžia prevencijos būtinumui šalies mastu.

Daug svarbių nuostatų dėl nukentėjusių nuo tarptautinės teisės nusikaltimų yra numatyta **Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute**⁴⁴, priimtame 1998 m. liepos 17 d. priimtame Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui (toliau tekste – Romos statutas)⁴⁵. Pagal Romos statuto 68 straipsnį, Teismas imasi reikiamų priemonių, kad užtikrintų nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugą, gerą psichinę ir fizinę būseną, gintų orumą ir asmeninio gyvenimo neliečiamumą. Taip pat Romos statute reglamentuojami žalos nukentėjusiesiems atlyginimo klausimai. Teismas nustato žalos atlyginimo nukentėjusiesiems, įskaitant restituciją, kompensaciją ir teisių atkūrimą, principus. Teismas gali priimti nutartį, kurioje tiesiogiai nustatoma, kokio dydžio žalą padarytą

⁴⁴ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto ratifikavimo // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49 – 2156;

⁴⁵ Pagal Romos statuto 1 str., šiuo Statutu steigiamas Tarptautinis baudžiamasis teismas, kuris yra nuolatinė institucija, įgaliota vykdyti savo jurisdikciją asmenims už labai sunkius, tarptautinę bendriją verčiančius susirūpinti nusikaltimus, nurodytus šiame Statute, ir papildanti nacionalinę baudžiamąją jurisdikciją. Pagal Romos Statuto 5 str. 1 d., Teismo jurisdikcijai priklauso tik labai sunkūs, visą tarptautinę bendriją verčiantys susirūpinti nusikaltimai. Pagal šį statutą Teismo jurisdikcijai priklauso šie nusikaltimai: a) genocido nusikaltimas; b) nusikaltimai žmoniškumui c) karo nusikaltimai; d) agresijos nusikaltimas.

nukentėjusiajam ar su juo susijusią, atlygina nuteistasis, įskaitant restituciją, kompensaciją ir teisių atkūrimą⁴⁶.

Aukų teisių apsaugos srityje yra svarbūs Europos Sąjungos dokumentai: 2001 m. kovo 15 d. Tarybos pagrindų sprendimas **Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose**⁴⁷ (toliau tekste – Pagrindų sprendimas) ir 2004 m. balandžio 29 d. Tarybos direktyva **Dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms**⁴⁸ (toliau tekste – Direktyva).

Pagrindų sprendimo nuostatos yra skirtos ne tik nukentėjusiojo interesams nagrinėjant baudžiamąją bylą, bet ir siekiant padėti nukentėjusiesiems prieš baudžiamosios bylos nagrinėjimą arba po jo sušvelninti nusikaltimo padarinius, pabrėžiamas būtinumas užtikrinti aukai deramą statusą teisės taikymo praktikoje bei poreikį vengti sprendimų, galinčių sukelti antrinę viktimizaciją. Pagrindų sprendime pateikiamas „nukentėjusiojo“ apibrėžimas bei mediacijos samprata. Pagal Pagrindų sprendimą, „nukentėjusiųjų rėmimo organizacija“ – valstybėje narėje teisėtai įsteigta nevyriausybinė organizacija, kurios parama nukentėjusiesiems yra teikiama nemokamai ir kuri veikdama pagal atitinkamas sąlygas papildo valstybės veiklą šioje srityje. Taip pat šiame dokumente pabrėžiamas pagarbos ir pripažinimo užtikrinimo būtinumas nukentėjusiajam, nurodyta, jog kiekviena valstybė narė turi užtikrinti, kad nukentėjusieji, kurie yra ypač pažeidžiami, galėtų naudotis konkrečiai nustatyta tvarka, geriausiai atitinkančia jų padėtį. Pagrindų sprendime kalbama apie teisės gauti informaciją nukentėjusiesiems užtikrinimą nuo pat pirmojo susidūrimo su teisėsaugos institucijomis, taip pat apie galimybę dalyvių arba liudytojų statusą turintiems nukentėjusiesiems būtų apmokėtos dėl teisėto dalyvavimo baudžiamosios bylos nagrinėjime patirtos išlaidos (1,2,4,7 straipsniai).

Labai svarbi Pagrindų sprendimo nuostata, susijusi su tinkamos apsaugos užtikrinimu nukentėjusiesiems ir prireikus jų šeimos nariams ar panašų statusą turintiems asmenims, ypač dėl jų saugos ir privataus gyvenimo apsaugos. Taip pat kalbama apie valstybių narių siekius užtikrinti, kad būtų išvengta nukentėjusiųjų ir nusikaltėlių susidūrimų ir kontaktų teismo patalpose, nebent baudžiamosios bylos nagrinėjimas to reikalauja. Tai ypač svarbu tais atvejais, kai labiausiai pažeidžiamus nukentėjusiuosius, tokius kaip, pavyzdžiui moteris, vaikus, patyrusius smurtą, išžaginimą, reikia apsaugoti nuo parodymų viešame posėdyje davimo pasekmių (8, 15 straipsniai).

⁴⁶ Michailovič I. Viktimologijos raida ir perspektyvos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.P. 71.

⁴⁷ Švedas G. (sudarytojas). Tarybos pagrindų sprendimas Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR): Tarptautiniai dokumentai 5. Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose: Europos Sąjungos teisės aktai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. P. 308 – 317.

⁴⁸ Tarybos direktyvos 2004/80/EB Dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms tekstas lietuvių kalba: Europos Sąjungos oficialusis leidinys <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/dd/19/07/32004L0080LT.pdf>; prisijungimo laikas: 2008-10-14.

Pagrindų sprendime kalbama apie teisę į kompensaciją baudžiamojo proceso metu. Kiekviena valstybė narė užtikrina, kad nukentėjusieji nuo nusikalstamų veikų gautų nusikaltėlio mokėtiną kompensaciją baudžiamojo proceso metu, išskyrus atvejus, kai tam tikri nacionalinės teisės aktai nustato kompensacijos priteisimą kitokiu būdu. Kiekviena valstybė narė imasi atitinkamų priemonių skatinti nusikaltėlių nukentėjusiesiems išmokėti deramą kompensaciją. Pabrėžtina, kad šiame dokumente kalbama apie nusikaltėlio mokėtiną kompensaciją, paliekant nacionaliniam įstatymų leidėjui spręsti, ar nusikaltimu padarytą žalą turi atlyginti valstybė (9 str.).

Aptariamame dokumente daug dėmesio skiriama nukentėjusiųjų, gyvenančių ne toje valstybėje, kurioje padarytas nusikaltimas, apsaugai. Nurodoma, kad kiekviena valstybė narė užtikrina, kad jos kompetentingos institucijos galėtų imtis tam tikrų priemonių kiek įmanoma sumažinti tokiems atvejais iškytančius sunkumus. Pagrindų sprendime kalbama apie valstybių narių bendradarbiavimą, siekiant sudaryti palankesnes sąlygas veiksmingesnei nukentėjusiųjų interesų apsaugai baudžiamajame procese tiek per tiesioginius valstybių narių teisingumo sistemos ryšius, tiek ryšių tarp nukentėjusiųjų rėmimo forma (11, 12 str.).

Apibendrinant aptariamą dokumentą, paminėtina, jog į nukentėjusiųjų poreikius turi būti atsižvelgiama ir jais rūpinamasi visapusiškai ir kompleksiskai, vengiant sprendimų, galinčių sukelti antrinę viktimizaciją.

Kitas anksčiau paminėtas Europos Sąjungos teisės aktas skirtas kompensacijoms nusikaltimų aukoms. Direktyvoje nurodyta, kad turėtų būti įdiegta bendradarbiavimo tarp valstybių narių institucijų sistema, padėsianti gauti kompensacijas tais atvejais, kai nusikaltimas padarytas ne aukos valstybėje narėje. Ši sistema turėtų užtikrinti, kad nusikaltimų aukos galėtų visuomet kreiptis į instituciją savo gyvenamojoje valstybėje narėje ir būtų palengvinti praktiniai ir kalbiniai sunkumai, su kuriais susiduriama užsienyje. Sistema turėtų aprėpti būtinas priemones, leidžiančias nusikaltimų aukai rasti informaciją, kurios reikia pareiškimui pateikti, ir veiksmingai bendradarbiauti dalyvaujančioms institucijoms. Pirmajame Direktyvos skyriuje reglamentuojami kompensacijos gavimo užsienyje klausimai. Antrajame – kalbama apie nacionalines kompensavimo schemas. Pagal šią Direktyvą parengtos taisyklės dėl kompensacijų gavimo užsienyje veikia pagal valstybių narių kompensacijų smurtinių tyčinių nusikaltimų, padarytų atitinkamose jų teritorijose, aukoms schemas. Trečiajame Direktyvos skyriuje aptiriamos jos įgyvendinimo nuostatos.

1983 m. Europos konvencija dėl kompensacijų asmenims, nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, Europos Sąjungos 2004 m. Tarybos direktyva dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms, Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1997 m. Rezoliucija (77) 27 dėl kompensacijų nukentėjusiems nuo nusikaltimų nustato valstybių pareigą nustatyti kompensavimo mechanizmą,

jei ji nėra sumokama iš kitų šaltinių, asmenims dėl tyčinių smurtinių nusikaltimų patyrusiems sunkius sveikatos sutrikdymus, arba išlaikytiniams, netekusiems juos išlaikančio asmens dėl tokio pobūdžio nusikaltimo. Tokios kompensacijos turi būti mokamos iš specialiai šiam tikslui sudaryto fondo. Visi prieš tai paminėti tarptautiniai teisės aktai turėjo įtakos įgyvendinant nacionalinę įstatyminę bazę, susijusią su nusikaltimų aukų apsauga.

2.2. Nacionaliniai teisės aktai

Teisė į teisingumo įgyvendinimą ir žalos atlyginimą kiekvienam asmeniui garantuojama ir Žmogaus teisių, ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Pagal Konstitucijos 30 str. asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas⁴⁹.

Nusikaltimų aukų teisinę padėtį Lietuvoje charakterizuoja baudžiamasis procesas. Iš esmės visa Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso⁵⁰ (toliau tekste – LR BPK) normų sistema orientuota į tiesos byloje nustatymą ir teisingumo įgyvendinimą. Kartu jame yra ir specialių normų reglamentuojančių nukentėjusiųjų teises. Teisėjas, prokuroras ar policininkas nukentėjusiajam privalo ne tik išaiškinti jo procesines teises, bet ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti (LR BPK 45 str.).

Pagal LR BPK 44 str. 10 d. kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo (teisė į tam tikrą teisinę bei moralinę – psichologinę rehabilitaciją), taip pat gauti dėl nusikalstamos veikos padarytą žalos atlyginimą (teisė į materialinę kompensaciją). Nukentėjusiajam reikšmingi abu minėti teisingumo aspektai, tačiau ypač svarbi įstatymo nuostata – teisė į žalos atlyginimą. Šiai teisei užtikrinti skirta LR BPK II dalis „Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas“. Šios normos, visų pirma, orientuoja įtariamąjį, kaltinamąjį arba už jo veikas atsakingą asmenį savarankiškai atlyginti nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytą žalą ir tai gali būti padaroma bet kurio proceso metu (LR BPK 107 str.). Įstatymo nustatyta tvarka taip pat turi būti kompensuojamos proceso išlaidos, gražinami rasti ir paimti daiktai bei vertybės, kurios priklauso nukentėjusiajam (LR BPK 108 str.).

Kitais atvejais asmuo dėl nusikalstamos veikos patyręs turtinės ar neturtinės žalos, turi teisę baudžiamojoje byloje pareikšti kaltinamajam arba už kaltinamojo veikas materialiai

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014

⁵⁰ Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodeksas. Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785. Oficialus dokumento tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. rugsėjo 1d.

atsakingiems asmenims civilinį ieškinį. Teismas jį nagrinėja kartu su baudžiamąja byla, vadovaudamasis BPK normomis (BPK 109 – 118 str.).

Pabrėžtina, kad Lietuvos teisės norminiuose aktuose nusikaltimo auka, buitinio smurto auka, šeiminio smurto auka ir pan. apibrėžiamos nukentėjusiojo terminu. LR BPK 28 straipsnio nuostatos nukentėjusiuoju įvardija fizinį asmenį, kuriam nusikalstama veika padaryta fizinė, turtinė ar moralinė žala ir nukentėjusiuoju asmuo yra pripažintas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Taigi nukentėjusiojo statusas įgyjamas tik esant faktiniam pagrindui, t. y. nusikalstama veika asmeniui padaryta fizinė, turtinė ar moralinė žala, ir juridiniam pagrindui, t. y. priimtas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas ar teismo nutartis dėl asmens pripažinimo nukentėjusiuoju. Neatlikus minėtų veiksmų, nėra pagrindo efektyviai nusikaltimo aukos teisei apsaugai, savalaikiam bei aktyviam aukos teisių gynimui. Tuo tarpu įtariamojo teisinė padėtis yra palankesnė, kadangi pastarajam yra sudarytos galimybės užimti aktyvią savo teisių gynimo poziciją iš karto. Tad galima daryti išvadą, kol asmuo pagal LR BPK nepripažįstamas nukentėjusiuoju, Lietuvoje kaip ir nėra pagrindo efektyviai nusikaltimo aukos teisei apsaugai, savalaikiam bei aktyviam aukos teisių gynimui, nes pagal nacionalinius teisės aktus, visi nukentėjusieji yra nusikaltimų aukos, bet ne visos aukos pripažįstamos nukentėjusiais. Įstatymas nenumato termino, per kurį auka turi būti pripažinta nukentėjusiuoju, tad šiuo atžvilgiu nusikaltimo aukai yra apsunkinama galimybė gauti bet kokią pagalbą, kuri šiuo metu egzistuoja Lietuvoje. Veikos, kurios priskiriamos privataus kaltinimo institutui, dažnai yra susijusios ne tiek su fizine ar materialine žala, kiek su psichologine, kai viena auka negali užtikrinti savo teisių bei palaikyti kaltinimo viso teismo nagrinėjimo metu.

Asmens pripažinimo nukentėjusiuoju juridinį pagrindą sudaro teisėsaugos institucijos pareigūno arba teisėjo priimtas sprendimas, kuris įtvirtinamas atitinkamuose procesiniuose dokumentuose. Taigi tik nuo oficialaus dokumento įforminimo nusikaltimo auka įgauna pagrindines teises ir pareigas.

Taigi nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo patiria turtinę ir neturtinę žalą. BPK II d. X skyriaus 109 str. komentare turtinės žalos sąvoka apibrėžiama taip: a) tai nusikalstama veika padaryta tiesioginė turtinė žala; b) tai materialiniai nuostoliai, kuriuos patyrė nukentėjusysis dėl padarytos nusikalstamos veikos; c) tai išlaidos, atsiradusios pašalinant nusikalstamos veikos pasekmes⁵¹. Neturtinė žala apibūdinama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita⁵². Neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais.

⁵¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.P. 278.

⁵² Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII – 1864// Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.

Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl gyvybės atėmimo. Nustatydamas neturtinės žalos dydį, teismas privalo atsižvelgti į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kalbę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Be to, Aukščiausiasis Teismas 2003 m. kovo 26 d. (bylos Nr. 3K-3-371/2003) priimtoje nutartyje konstatavo, jog „neturtinės žalos atlyginimo srityje visiško žalos atlyginimo principas (restitutio ir integrum) objektyviai negali būti taikomas visa apimtimi, kadangi neturtinės žalos tiksliai įvertinti pinigais neįmanoma. Įstatymas numato piniginę satisfakciją, kuria siekiama kiek įmanoma teisingiau kompensuoti nukentėjusiojo patirtą dvasinį, fizinį skausmą ir kt. Teismo funkcija yra nustatyti teisingą piniginę kompensaciją už patirtą skriaudą (dvasinius, fizinius išgyvenimus, praradimus)“⁵³. Taigi, neturtinė žala, padaryta nusikaltimu, yra preziumuojama. Jos dydį nustato teismas, tačiau ieškovas turi pagrįsti reikalaujamos piniginės kompensacijos dydį, kuris priklauso nuo patirto skausmo, dvasinių išgyvenimų, nepatogumų, dvasinio sukrėtimo, emocinės depresijos, bendravimo galimybių sumažėjimo ir kita, todėl labai svarbu yra sukurti logiškai pagrįstą ir nuoseklų teisinį moralinės žalos atlyginimo mechanizmą.

Galima teigti, kad skirtumas tarp turtinės ir neturtinės žalos yra akivaizdus: turtinė žala – tai materialinės sferos dalykų netektis, o neturtinė žala yra fizinio ir moralinio pobūdžio nuostoliai. Atlyginus materialinius nuostolius tokią žalą patyrusiam asmeniui, daugiau pagalbos ar paramos kaip nukentėjusiajam ir nebereikia, o atlyginti neturtinę žalą – daug sudėtingiau, kadangi dvasiniai išgyvenimai, depresija, emociniai sukrėtimai yra ilgalaikiai, galintys turėti įvairių pasekmių tolesniame gyvenime. Dėl to ir yra būtina pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistema, kurios paslaugomis pasinaudojęs nukentėjusysis galėtų išvengti antrinės viktimizacijos ir toliau gyventi kokybišką ir visavertį gyvenimą.

Viena iš problemų, ginant nukentėjusiojo interesus Lietuvoje yra ta, kad kai kurių nusikaltimų aukos patiria daug nuoskaudų baudžiamajame procese, nes privalo daugybę kartų dalyvauti apklausose, akistatose ir panašiai. Nukentėjusieji duodami parodymus iš naujo turi prisiminti nusikaltimo aplinkybes ir detales, kurios nėra malonios, taigi kiekvieną kartą patiria moralinę traumą. Ypač tai aktualu išžaginimo, nužudymo ir kitų smurtinių nusikaltimų atvejais. Todėl proceso metu reikia apsiriboti minimaliu tokių nukentėjusiųjų apklausų skaičiumi, atsisakant akistatos su kaltininku, atskirais atvejais įstatyme numatant galimybę naudoti videotekniką, siekiant išvengti antrinės viktimizacijos.

Nusikaltimų aukų teisinė apsauga buvo praplėsta valstybės garantuojamomis paslaugomis. Tai yra valstybės garantuojama nemokama teisine pagalba bei žalos

⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. kovo 26 d. (bylos Nr. 3K-3-371/2003) // <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=66957>

kompensavimu smurtinių nusikaltimų atvejais. Valstybės garantuojama teisinė pagalba – tai įstatymo nustatyta tvarka teikiama teisinė informacija, teisės konsultacijos, gynyba ir atstovavimas bylų procese⁵⁴. 2000 metais buvo priimtas **Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas**, kuriame reglamentuojama viena iš pagrindinių nusikaltimų aukų teisių – teisė į teisinę pagalbą⁵⁵. 2001 m. pradžioje pradėjo veikti, tačiau įsigaliojus šiam įstatymui, apsižiūrėta, kad buvo sukurta nemažai nereikalingų biurokratinių slenkščių, kurie iš esmės trukdė realizuoti nusikaltimo aukų teises į nemokamą teisinę pagalbą⁵⁶, todėl 2005 m. šis įstatymas buvo patobulintas ir priimtas jo pakeitimo įstatymas, kuriame pirminė teisinė pagalba tapo nemokamai prieinama kiekvienam⁵⁷. Šiuo įstatymu nuo nusikalstamų veikų nukentėjusiems asmenims pradėta teikti pirminė bei antrinė teisinė pagalba.

Pirminė teisinė pagalba – tai įstatymo nustatyta tvarka teikiama teisinė informacija, teisinės konsultacijos ir dokumentų, skirtų valstybės ir savivaldybių institucijoms, išskyrus procesinius dokumentus rengimas. Ši teisinė pagalba apima patarimus dėl ginčo sprendimo ne teismo tvarka, veiksmus dėl taikaus ginčo sprendimo ne teismo tvarka, veiksmus dėl taikaus ginčo išsprendimo ir taikos sutarties parengimą ir yra teikiama visiems to prašantiems asmenims Lietuvos miesto ir rajono savivaldybėse. Pirminę teisinę pagalbą nemokamai turi teisę gauti visi Lietuvos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvoje bei kitose valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys ir kiti Lietuvos tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys. Norint gauti pirminę teisinę pagalbą, neprivaloma deklaruoti savo pajamų ir turto. Tereikia kreiptis į savivaldybės vykdomąją instituciją pagal savo deklaruotą gyvenamąją vietą.

Antrinė teisinė pagalba – skiriama tiems asmenims, kurie dėl savo socialinės padėties ar materialinių sunkumų negali savo teisių ginti patys. Tai dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose, įskaitant vykdymo procesą, atstovavimą išankstinio ginčo sprendimo ne teisme atveju, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimas. Ši teisinė pagalba apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą. Antrinę teisinę pagalbą organizuoja Tarnybos, įsikūrusios didžiuosiuose Lietuvos miestuose - Vilniuje, Kaune,

⁵⁴ Teisiniai ir praktiniai patarimai moterims, patyrusioms prievartą šeimoje. Informacinė medžiaga. Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras, 2004. P.41.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas// Valstybės žinios. 2000, Nr. 30 – 827

⁵⁶ Uscila R. Nusikaltimo aukų teisių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas// Teisės problemos. 2004, Nr.46. P.128

⁵⁷ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymas//Valstybės žinios. 2005, Nr. 18-572.

Klaipėdoje, Panevėžyje ir Šiauliuose. Antrinę teisinę pagalbą asmenys gauna tik tuomet, jei jų turtas ir metinės pajamos neviršija Vyriausybės nustatytų turto ir pajamų lygių teisinei pagalbai gauti pagal šį įstatymą. Tiesa, įstatyme nurodyti asmenys, kuriems antrinė teisinė pagalba teikiama, neatsižvelgiant į jų turtą ir pajamas. Pvz., nukentėjusieji dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo byloje, asmenys, turintys teisę į socialinę pašalpą arba jei jie yra valstybės išlaikomi stacionariose globos įstaigose ir kai kurie kiti.

2008 m. pradžioje Lietuvos Respublikos Seimas pritarė Teisingumo ministerijos parengtam minėto įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymo projektui, kuriuo siekiama tobulinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos organizavimą⁵⁸. Naujajame įstatyme numatyta sudaryti sąlygas naudotis paprastesne kreipimosi dėl antrinės teisinės pagalbos tvarka. Supaprastinta kreipimosi tvarka bus galima tais atvejais, kai valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos turės galimybę gauti iš valstybės registru ir kitų informacinių sistemų informaciją, reikalingą priimti sprendimui dėl teisinės pagalbos teikimo. Naujajame įstatyme išplečiamas asmenų, kuriems gali būti teikiama antrinė teisinė pagalba, ratas. Ši pagalba bus teikiama skolininkams vykdymo procese, kai išieškoma iš paskutinio gyvenamojo būsto, kuriame jie gyvena; taip pat nepilnamečių vaikų, kai sprendžiamas jų iškeldinimo klausimas, tėvams ar kitiems atstovams pagal įstatymą. Asmenims, kuriuos prašoma pripažinti neveiksniais, byloje dėl fizinio asmens pripažinimo neveiksniais antrinė teisinė pagalba bus teikiama neatsižvelgiant į jų turtinę padėtį. Taip pat reikia paminėti, kad Teisingumo ministerijos išplatintame pranešime spaudai 2008 spalio 7 d. rašoma, kad siekiant tinkamai užtikrinti valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą asmenims, turintiems įvairaus pobūdžio regos, klausos ir kalbos sutrikimų, bus bendradarbiaujama su gestų kalbos vertėjais. Esant poreikiui, besikreipiantiems dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos asmenims, turintiems regos, klausos ar kalbos sutrikimų, bus galima užtikrinti kokybišką vertimą į gestų kalbą⁵⁹.

Išnagrinėjus minėtą įstatymą, galima teigti, kad Lietuvoje bet kuris nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos gali kreiptis teisinės pagalbos, tačiau problema yra tame, kaip ši informacija pasiekia nukentėjusius asmenis, kaip jie apie tai turi sužinoti. Juk ištiktas bėdos žmogus dažnai yra šoko būsenos, sutrikęs ir pasimetęs. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro atlikto tyrimo duomenys rodo, jog beveik 64 % respondentų trūksta informacijos apie nusikaltimų aukų teises bei galimybes jas apginti⁶⁰. Tad galima teigti, kad informacija apie aukų

⁵⁸ Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas bus efektyvesnis (parengta pagal Teisingumo ministerijos informaciją), 2008// <http://www.ndt.lt/news/id-213.html>; prisijungimo laikas: 2008-10-03.

⁵⁹ Valstybės garantuojama teisinė pagalba teikiama ir gestų kalba, 2008 // <http://www.teisingumas.lt/naujienos/teisigumo-ministerija/valstybes-garantuojama-teisine-pagalba-teikiama-ir-gestu-kalba>; prisijungimo laikas: 2008-10-14.

⁶⁰ Uscila R. Socialinių ir teisiųjų paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai //Pedagogika.- Vilnius, 2007. Nr.87, P.151.

teisės, jų apsaugą, nepasiekia žmonių. Nors ir buvo leidžiamos atmintinės, sukurtos specialios interneto svetainės, tačiau akivaizdu, kad šios informacijos nepakanka. To paties tyrimo duomenų analizė parodė, jog tik 1/3 respondentų žinojo apie valstybės teikiamą pagalbą, 42 % – nežinojo, o 27 % – klaidingai manė, kad minėta paslauga nemokamai neteikiama. Tolimesnė duomenų analizė parodė, kad mažiausiai apie nemokamą teisinę pagalbą žino vyresnio amžiaus žmonės, taip pat kaimo gyventojai.

Reikia pažymėti, jog teikiant pirminę teisinę pagalbą, įstatyme numatyta, kad už šios pagalbos organizavimą atsakingos savivaldybės. Tačiau mažų savivaldybių riboti žmogiškieji (teisininkų) ištekliai, tad pirminę teisinę pagalbą teikia savivaldybės juristas (-ai), kurie yra bendros kompetencijos, be to, apkrauti kitu darbu. Pasitaiko, kai savivaldybės laikinai dėl juristo nebuvimo, lėšų stokos atsisako teikti teisinę pagalbą.

Pažymėtina, kad visos Europos Sąjungos valstybės narės turi užtikrinti, kad jų nacionalinės teisės normos nustatytą kompensacijos schemą nukentėjusiesiems nuo jų atitinkamose teritorijose padarytų smurtinių tyčinių nusikaltimų, kuri garantuotų teisingą ir deramą kompensaciją nukentėjusiesiems. Prie tam tikrų nukentėjusiojo teisės į žalos atlyginimą garantijų reikėtų priskirti 2005 m. liepos 14 d. Lietuvoje įsigaliojusį **Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą**, kurio paskirtis – ginti nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusiųjų asmenų teises ir teisėtus interesus⁶¹.

Smurtiniu nusikaltimu pagal Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymą laikoma Baudžiamajame kodekse numatyto apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo požymių turinti pavojinga veika, kuria buvo tyčia atimta nukentėjusio asmens gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba pasikėsinta į seksualinio apsisprendimo laisvę ar neliečiamumą⁶². Teisę į smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir neturtinės žalos kompensavimą turi nukentėję asmenys arba asmenų, kurių gyvybė buvo atimta smurtiniais nusikaltimais, sutuoktiniai ir išlaikytiniai. Smurtiniais nusikaltimais padaryta žala ar jos dalis, kompensuojama tuo atveju, kai už žalą atsakingas asmuo neatlygina nusikaltimu padarytos žalos, kai smurtinis nusikaltimas yra padarytas po 2005 m. liepos 1 d., kai nusikaltimas padarytas Lietuvos Respublikos teritorijoje arba laive ar orlaivyje su Lietuvos valstybės vėliava ar skiriamaisiais ženklais, o prašymas kompensuoti smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą yra pateikiamas ne vėliau kaip per trejus metus po nusikaltimo padarymo, išskyrus atvejus, kai šis terminas praleistas dėl svarbių priežasčių. Prašymus dėl žalos kompensavimo nagrinėja Teisingumo ministerija bei valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos,

⁶¹ Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas//Valstybės žinios. 2005, Nr. 85 – 3140.

⁶² Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais).

esančios Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose ir Panevėžyje. Tarnybos yra įgaliotos priimti prašymus kompensuoti smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą, rinkti sprendimui priimti reikalingą informaciją, įgyvendinant regreso teisę iš už žalą atsakingų asmenų, teismo tvarka išieškoti išmokėtų kompensacijų dydžio sumas pagal Teisingumo ministerijos duomenis apie kompensacijų išmokėjimą. Tais atvejais, kai prašymus gauna Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos, surinkti dokumentai yra persiunčiami Teisingumo ministerijai, kuri ir priima sprendimus⁶³.

Deja, šiame įstatyme galima išvelgti daugiau ribojimų, išimčių bei įvairių biurokratiškas reikalavimų, nei realiai tikėtina kompensacinę pagalbą pačiam nukentėjusiajam. Teisingumo ministerija, norėdama sukurti dar veiksmingesnę žalos kompensavimo sistemą, yra parengusi Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo pakeitimo projektą, kurio tikslas – tobulinti ir plėsti smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo sistemą, sudaryti sąlygas efektyviau ginti nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusių asmenų teises ir teisėtus interesus, išmokant sąžiningą ir adekvačią kompensaciją. Naujajame įstatymo projekte praplečiama pati smurtinio nusikaltimo sąvoka, taip pat praplėstas smurtinių nusikaltimų sąrašas, kurių aukoms bus kompensuota žala ir taip daugiau asmenų, nukentėjusių nuo smurtinių nusikaltimų, galės gauti kompensacijas, aiškiau reglamentuojama teismo priteistos smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimas ir žalos kompensavimas avansu bei kompensavimo sąlygos, taip pat išplėstos žalos kompensavimo avansu galimybės – žala gali būti kompensuojama dėl visų smurtinių nusikaltimų (iki šiol tik dėl gyvybės atėmimo ir sunkaus sveikatos sutrikdymo), didinami avansu kompensuojamos žalos dydžiai⁶⁴. Manytina, jog priėmus šį įstatymo projektą, bus veiksmingiau ginamos nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusių asmenų interesai ir teisės, bus aiškiau ir tiksliau reglamentuotos žalos kompensavimo sąlygos. Problema yra ta, kad įstatymo pakeitimo priėmimas yra vilkinamas ir nėra aišku kiek dar laiko tai truks.

Teisingumo ministerija per 2007 metus išnagrinėjo 136 prašymus dėl smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo. Iš Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo iš viso kompensuota 247 382 Lt smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir neturtinės žalos. Smurtiniais nusikaltimais padaryta žala kompensuota 54 atvejais. Dviem atvejais prašymų dėl smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo nagrinėjimas sustabdytas. 80 prašymų nuspręsta netenkinti. Sprendimai kompensuoti smurtiniais nusikaltimais padarytą žalą priimti dėl

⁶³ Valstybės finansinė parama smurto aukoms // <http://www.tm.lt/default.aspx?item=smurt>; prisijungimo laikas: 2008-08-05.

⁶⁴ Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas. http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=308218&p_query=&p_tr2=; prisijungimo laikas: 2008-08-05.

šių smurtinių nusikaltimų: nužudymų – 25, sunkių sveikatos sutrikdymų – 15, kėsiniūsi į seksualinio apsisprendimo laisvę ir neliečiamumą (išžaginimū ir kt.) – 5, nesunkiū sveikatos sutrikdymū – 11. Iš jų 41 sprendimas priimtas dėl teismo priteistos ir antstolio neišieškotos žalos kompensavimo, 13 sprendimū – dėl smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo avansu (t. y. nepasibaigus baudžiamajam procesui)⁶⁵. Per 2008 metų I pusmetį Teisingumo ministerija išnagrinėjo 72 prašymus kompensuoti smurtiniais nusikaltimais padarytą žalą, iš kuriū 26 prašymus kompensuoti žalą avansu, t. y. nepasibaigus baudžiamajam procesui. Priimti 33 teigiami ir 39 neigiami sprendimai. Iš viso kompensuota daugiau nei 125 tūkstančiai litū⁶⁶.

Informatikos ir ryšiū departamento statistikos duomenimis, 2007 m. buvo užregistruoti 53 366 asmenys, nukentėję nuo nusikalstamū veikū. Žala kompensuojama nukentėjusiesiems nuo smurtinių nusikaltimū nukentėjusiesiems, tad pagal statistinius duomenis 2007 metais tokiū užregistruota 3714⁶⁷. Lyginant ši skaičių su išnagrinėtais prašymais atlyginti žalą, susidaro nemažas skirtumas. Statistiniai duomenys rodo, kad dėl žalos kompensavimo kreipėsi tik nedidelė dalis smurtinių nusikaltimū aukū. Žinoma, galbūt ne visiems nukentėjusiesiems žala yra atlygintina, tačiau tokia situacija gali būti ir dėl nežinojimo. Remiantis anksčiau minėto NPLC 2007 m. atlikto viktimologinio tyrimo duomenimis, tik 14 % respondentū teisingai nurodė, jog valstybė kompensuoja žalą smurtinių nusikaltimū aukoms. Čia kyla klausimas, ar aukščiau nagrinėti nusikaltimū aukū teisiniai apsaugos institutai nėra tik tarptautinių rekomendacijū ar įsipareigojimū formalus vykdymas. Tokia situacija vėlgi parodo, kad nusikaltimo aukū bei kitū bendruomenės nariū informavimas dėl žalos kompensavimo iš valstybės lėšū yra nepakankamas.

Kaip jau minėta, praktikoje yra susiduriama su šio įstatymo įgyvendinimu, kadangi dažniausiai nusikaltęs asmuo neturi jokio turto, tai nukentėjęs asmuo gali nieko ir neišsireikalauti iš jo arba žalos atlyginimas užsitęs ilgus metus, o numatytas žalos atlyginimas iš valstybės avansu yra tiek ribojamas, kad tik sunkiū nusikaltimū atvejais asmenys gali tikėtis gauti kompensaciją už patirtą turtinę ar neturtinę žalą. O yra ir aukū, kurias apiplėšė, apvogė, kartais žmogus lieka be cento, jis negali išgyventi net keliū dienū.

Kitas įstatymas ginantis nukentėjusiojo interesus, yra **Lietuvos Respublikos „Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijū neteisėtū veiksmū, atlyginimo įstatymas“**⁶⁸, pagal kuriū

⁶⁵ Smurtinių nusikaltimū aukoms - vidutiškai po 4581 litū, 2008//<http://www.vtv.lt/naujienos/nusikaltimai/smurtiniu-nusikaltimu-aukoms-vidutiskai-po-4581-lita.html>; prisijungimo laikas: 2008-10-24.

⁶⁶ Nukentėjusiam nuo smurtinio nusikaltimo turi būti išaiškintos jo teisės į kompensaciją už žalą, 2008. <http://www.teisingumas.lt/naujienos/teisigumo-ministerija/nukentejusiam-nuo-smurtinio-nusikaltimo-turi-buti-isaiskintos-jo-teises-i-kompensacija-uz-zala>; prisijungimo laikas: 2008-10-24.

⁶⁷ Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamū veikū (Forma_50ITI), 2007 http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=7&metai=2007&menu=12®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-50-ITI; prisijungimo laikas: 2008-10-03.

⁶⁸ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijū neteisėtū veiksmū, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2228

kompensuojama žala, atsiradusi dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, kurio paskirtis užtikrinti žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimą, atstovavimą valstybei bylose dėl žalos atlyginimo teismuose ir arbitražuose, bylinėjimosi išlaidų apmokėjimą. Šis įstatymas reglamentuoja turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo ir kitų valdžios institucijų veiksmų, atlyginimą nukentėjusiems.

Kalbant apie Lietuvos teisės aktus, susijusius su nusikaltimo aukų apsauga, tikslinga būtų paminėti ir teisės aktus, reglamentuojančius pagalbą pažeidžiamiausioms asmenų grupėms. Pavyzdžiui, 2003 m. balandžio 22 d. buvo priimtas **Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. IX – 1525 „Dėl protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo“**⁶⁹. Šiuo įstatymu Lietuvoje įsigaliojo Protokolas, papildantis Jungtinių Tautų organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, kurio tikslai yra: užkirsti kelią prekybai žmonėmis ir kovoti su ja, skiriant ypatingą dėmesį moterims ir vaikams, saugoti tokias prekybos aukas ir padėti joms, užtikrinant visišką jų žmogaus teisių apsaugą.

Taip pat Lietuvos vyriausybė, patvirtino nutarimą **Dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2009 metų plano patvirtinimo**⁷⁰, kurios įgyvendinimo priemonės finansuojamos iš ministerijoms ir valstybės įstaigoms, dalyvaujančioms įgyvendinant šią Strategiją, patvirtintų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto bendrųjų asignavimų bei „**Nacionalinę smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008–2010 programą**“⁷¹, kurios tikslas – numatyti kompleksines priemones smurtui prieš vaikus su visomis jo apraiškomis šalinti, formuoti visuomenės nepakantumą smurtui prieš vaikus ir tarp vaikų, organizuoti visuomenės švietimą, tobulinti specialistų, dirbančių su vaikais, galinčiais nukentėti ir nukentėjusiais nuo psichologinio, fizinio, seksualinio išnaudojimo bei nepriežiūros, kvalifikaciją, sukurti pagalbos vaikams, nukentėjusiems nuo smurto, ir jų šeimų nariams pagalbos ir prevencijos priemonių sistemą.

Vykdydama teisingumą, valstybė turi būti vienodai suinteresuota tiek išaiškinti nusikaltimus ir paskirti teisingas bausmes nusikaltimus padariusiems asmenims, tiek ir atkurti nusikalstamos veikos pažeistus nukentėjusiojo asmens teisėtus interesus ir teises. Plintant

⁶⁹ Lietuvos Respublikos įstatymas Nr. IX – 1525 „Dėl protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 49 – 2157

⁷⁰ Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Nr. 1330 „Dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007 – 2009 metų plano patvirtinimo“// Valstybės žinios. 2006, Nr. 144 – 5474

⁷¹ Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Nr. 392 „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programos“ patvirtinimo// Valstybės žinios. 2008, Nr. 51 – 1892.

nusikalstamumui žalos atlyginimo problema darosi visuotina. Didėjantis neišaiškintų nusikaltimų skaičius iš daugelio nukentėjusiųjų atima bet kokias galimybes sulaukti nusikaltimų padarytos žalos atlyginimo. Priteistų sumų ieškojimas užsitęsia taip ilgai, kad žalos atlyginimas tiesiog praranda savo prasmę. Daugeliu atvejų nukentėjusiesiems nėra labai svarbu, kokia bausmė bus paskirta kaltam asmeniui. Jiems daug svarbiau yra atgauti prarastą turtą bei gauti žalos atlyginimą.

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad šiuo metu egzistuoja epizodiškas nukentėjusiųjų asmenų teisinio statuso reglamentavimas, nors per pastaruosius metus nusikaltimų aukų teisinė apsauga buvo praplėsta valstybės garantuojamomis paslaugomis, tai yra – valstybės garantuojama nemokama teisine pagalba bei žalos kompensavimu smurtinių nusikaltimų atvejais, tačiau įstatymai lieka tik deklaracijos, nes aukos susiduria su įstatymų įgyvendinimo problema. Teisės aktai, ginantys nusikaltimų aukų teises Lietuvoje, turi užtikrinti efektyvų žalos atlyginimą bei teisėtą aukos interesų atkūrimą kuo mažesnėmis laiko ir lėšų sąnaudomis, tačiau informacija apie aukų teises, jų apsaugą nepasiekia žmonių, nes nėra sisteminės veiklos, kaip ir atsakingos institucijos, kuri nuolat teiktų informaciją apie nusikaltimo aukų apsaugą ir tikrintų, ar ji pasiekia savo tikslą, koks jos poveikis.

3. PAGALBOS IR PARAMOS NUSIKALTIMŲ AUKOMS SISTEMA EUROPOS SAJUNGOS ŠALYSE

Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, iškilo būtinybė harmonizuoti daugelį nacionalinių teisės aktų, taip pat ir tuos, kurie susiję su pagalba nusikaltimų aukoms. Atsivėrė platesnės tarptautinio bendradarbiavimo bei gerosios patirties perėmimo galimybės. Kaip jau buvo minėta, pagalbos ir paramos nusikaltimo aukai sistema Lietuvoje yra dar labai „jauna“, todėl turi būti pasiruošusi perimti kitų šalių patirtį, kaip geriau ir sklandžiau suderinti šią sistemą, kad kuo efektyviau ir kokybiškiau būtų atkurti nukentėjusiojo interesai. Be jokios abejonės, ypatingos reikšmės turi tarpvalstybinis bendradarbiavimas, ypač Europoje. Todėl pradėdant kalbėti apie kai kurių valstybių narių patirtį pagalbos nusikaltimų aukoms srityje, tikslinga būtų paminėti Europos pagalbos nusikaltimų aukoms forumą (*Victim Support Europe*) (toliau tekste – organizacija)⁷². Ši organizacija įsteigta 1990 metais, steigėjai – nevyriausybinės Europos organizacijos, veikiančios pagalbos nusikaltimų aukoms srityje. Organizacija turi patariamąjį statusą Europos Tarybai bei Jungtinėms Tautoms. Iki 2007 metų vadinosi *European Forum for Victim Services*, o dabar – *Victim Support Europe*. Organizacija atlieka šias funkcijas pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms srityje:

- skatina efektyvių paslaugų nusikaltimo aukoms plėtojimą visoje Europoje;
- skatina sąžiningą ir lygų žalos atlyginimą nukentėjusiesiems visoje Europoje, nepaisant tautybės;
- remia nukentėjusiųjų išitraukimą į baudžiamosios justicijos sistemą;
- keičiasi patirtimi ir informacija su kitomis valstybėmis narėmis, dalinantis gerąja praktika ir žiniomis.

Šiuo metu *Victim Support Europe* vienija 21-ą organizaciją narę 19-oje Europos šalių, kurios atspindi vis didėjančių nusikaltimų aukų poreikių ir teisių pripažinimą Europoje. Šiose organizacijose narėse kvalifikuotas personalas ir savanoriai teikia paramos, informacijos bei gynimo paslaugas aukoms. Be to, organizacijos narės yra įpareigosotos skatinti ir palaikyti visas naujas iniciatyvas iš visos Europos⁷³.

Kaip bebūtų gaila, Lietuvos valstybės tarp anksčiau minėtų organizacijų – nėra. Ir jeigu būtų poreikis ieškoti pagalbos nukentėjusiajam per *Victim Support Europe*, iškiltų problema. Tačiau perėmus kitų Europos valstybių patirtį, galbūt ateityje bus galima atrasti kontaktus organizacijos, kuri teikia pagalbą ir paramą nusikaltimų aukoms Lietuvoje. Tačiau informaciją

⁷² European Forum For Victim Services // <http://www.euvictimservices.org/>; prisijungimo laikas: 2008-09-23.

⁷³ About Victim Support Europe // http://www.euvictimservices.org/about_the_forum.asp?origin; prisijungimo laikas: 2008-09-24.

apie žalos atlyginimą visose Europos Sąjungos valstybėse galima rasti Europos teismo tinklo civilinėse ir komercinėse bylose tinklalapyje⁷⁴.

Toliau šiame skyriuje bus apžvelgta paslaugas nusikaltimų aukoms teikiančių organizacijų specifika kai kuriose Europos Sąjungos šalyse, tai yra - *Victim Support Organization* Didžiojoje Britanijoje, *BOJ* – Švedijoje, pagalbos aukoms sistema Prancūzijoje, Suomijoje, Olandijoje, *Weisser – ring* – pagalbos sistema, vienijanti Austriją, Vokietiją, Šveicariją.

Didžioji Britanija. *Victim Support* Didžiojoje Britanijoje yra didžiausia pagalbą nusikaltimų ir kitų socialinių procesų aukoms teikianti organizacija. Organizacija 2009 metais švęs savo veiklos 35-ąsias metines. Tai 1974 metais Bristolyje įsteigta pirmoji pagalbos nusikaltimų aukoms grupė, kurios veikla greitai pasklido po visą Didžiąją Britaniją. Dabar šios organizacijos veikla apima Angliją, Velsą, Šiaurės Airiją, Airijos Respubliką bei Škotiją. Škotija ir Airija turi atskirą pagalbos aukoms organizaciją, kurių struktūra bei veiklos principai bei būdai panašūs – teikiama nemokama ir konfidenciali pagalba nusikaltimų aukoms ar liudininkams, nepaisant to, ar jie užfiksavo įvykį policijoje. Jei įvykis yra užfiksuotas policijoje, tai nukentėjusysis, jei to pats pageidauja, taip pat yra nukreipiamas į *Victim Support* organizaciją. Nukentėjęs nuo nusikaltimo asmuo gali kreiptis į vietinį pagalbos aukoms padalinį arba skambinti nemokama pagalbos linija, kur asmenims yra suteikiama atitinkama pagalba – išklausa, patarimai, suteikiama informacija kur kreiptis. *Victim Support* organizacijoje, parengti savanoriai siūlo tokią pagalbą:

- konfidencialūs pokalbiai;
- teikia informaciją apie policijos ir teismo procedūras;
- bendradarbiavimą su kitomis organizacijomis;
- teikia informaciją apie žalos kompensavimą ir draudimą;
- nukreipia į kitus pagalbos šaltinius.

Pagalba taip pat suteikiama ir liudytojams (*Witness Service*) ikiteisminiame bylos nagrinėjime, taip pat ir po teismo proceso. *Witness Service* personalas ir savanoriai liudytojams suteikia šią pagalbą: konfidencialus pokalbis; galimybė pamatyti ir susipažinti su teismo procedūromis iš anksto; rami laukimo vieta; lydėjimas teikiant parodymus; praktinė pagalba (pvz. padengia kai kurias išlaidas); padeda lengviau pasiekti asmenis, kurie gali atsakyti į specifinius klausimus, susijusius su byla; suteikia galimybę pasikalbėti, kai byla baigta ir padeda gauti daugiau informacijos. *Witness Service* kaip ir *Victim Support* yra nepriklausomos nuo policijos ar teismo ir nešališkos tarnybos. Šalia minėtų paslaugų dar veikia ir pagalbos telefonu

⁷⁴ Žalos atlyginimas nusikaltimų aukoms – bendro pobūdžio informacija // http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_gen_lt.htm; prisijungimo laikas: 2008-10-03.

linija, kurioje dirba savanoriai, pasiruošę išklausti, suteikti reikiamą informaciją ar nukreipti nukentėjusį nuo nusikaltimo asmenį.

Victims Support organizacija buvo finansuojama privačiomis lėšomis, tačiau valstybė, matydama visuomenės palaikymą ir populiarumą, nuo 1986 m. pradėjo teikti valstybinį finansavimą. Lėšos skiriamos atlyginimui už darbą ir kitai veiklai finansuoti. Organizacija nėra vien valstybės išlaikoma. Kitos lėšos yra gaunamos iš privačių fondų, dotacijų, taip pat ir iš suvenyrų pardavimo. 2007 metais buvo suteikta pagalba ir informacija daugiau kaip 1 500 000 aukų ir 250 000 liudininkų⁷⁵.

Kaip buvo minėta, Airijoje veikia atskira pagalbos aukoms organizacija, kurios pagrindinė veikla – tai pagalba aukoms telefonu *Crime Victims Helpline*. Ši organizacija įkurta 2005 m., kurios tikslas yra pagalba ir parama bei informacijos suteikimas nusikaltimų aukoms. Pagalbos linija veikia kiekvieną dieną tam tikromis valandomis, o nedarbo metu, veikia autoatsakiklis, kuriame galima palikti informaciją, tam kad kuo greičiau būtų įmanoma susisiekti. Linija yra finansuojama iš *Comission For the Support of Victims*. Konsultavimo paslaugas teikia parengtų savanorių komanda, biuras yra pačiame Dubline ir skambučiai yra priimami iš visos Airijos. Linija yra nepriklausoma ir visi skambučiai yra konfidencialūs. Skambinantiesiems yra suteikiama galimybė išsikalbėti ir būti išklaustytiems, suteikiama informacija apie esamas pagalbos paslaugas jo regione, ypač yra atsižvelgiama į tokių smurtinių nusikaltimų, kaip šeiminio smurto, seksualinių nusikaltimų aukas. Taip pat yra atsakoma į klausimus, susijusius su teisine sistema, bei bendradarbiaujama su teisėsauga, jei reikia, teikiama informacija apie žalos kompensavimą.

Policija, prokuroras, teismai, socialinio darbo departamentai, lygtinio atleidimo nuo bausmės prieš terminą komisija ir Škotijos kalėjimų tarnyba – tai institucijos, kurios gali būti įtrauktos nagrinėjant nusikaltimo aukos atvejį. Visos šios tarnybos rūpinasi auka, tačiau kiekviena atlieka savo darbą, taip pat pagalbą teikia ir savanoriškumo pagrindais veikianti *Victim Support Scotland* organizacija. Šioje organizacijoje teikiama psichologinė, praktinė pagalba bei informacija nusikaltimų aukoms ir liudininkams. Pagalba yra nemokama ir konfidenciali. Ši organizacija yra išskirtinė iš kitų šalyje tuo, kad čia veikia pagalbos padalinys tiems, kurie tapo nusikaltimų, kuriuos padarė jauni asmenys, aukomis. Tai yra specifinė pagalbos sritis, kadangi nusikaltusiems jaunuoliams yra taikomi specifiniai teisiniai įstatymai, kuriuos reikia žinoti. Įdomu yra tai, kad nusikaltimo aukai yra suteikiama galimybė pabendrauti su nusikaltusiu jaunuoliu ir išsakyti jam savo patirtus išgyvenimus, kartu su darbuotoju, kuris padeda pažvelgti į nusikaltusiojo elgesį iš šalies. Taip pat šioje organizacijoje atskiras pagalbos padalinys yra skirtas nukentėjusiesiems dėl rasės ar priklausantiems etninėms mažumoms.

⁷⁵ Victim Support// http://www.victimsupport.org.uk/vs_england_wales/index.php; prisijungimo laikas: 2008-10-03.

Kartu su psichosocialine, praktine ir teisine pagalba, šioje organizacijoje veikia ir telefoninė pagalbos linija, kaip ir *Victim Support* dukterinėse organizacijose.

Kaip ir kitose Didžiosios Britanijos *Victim Support* organizacijose, pagalbą teikia savanoriai. Paprastai būna vienas mokamas darbuotojas, koordinuojantis savanorių darbą. Savanoriai, teikiantys pagalbą liudytojams teisme, dirba teismuose. Kiekviena vietinė organizacija moka nario mokestį nacionalinei *Victim Support* organizacijai. 2007 metais ši organizacija suteikė pagalbą daugiau nei 100 tūkstančių nusikaltimų aukų⁷⁶.

Kalbant apie žalos atlyginimą nukentėjusiajam, Didžiojoje Britanijoje galima gauti šią kompensaciją tokiais būdais: teismo įsakymu žalą atlygina pažeidėjas; pateikus civilinį ieškinį pažeidėjui; krepiantis su prašymu į Kriminalinės žalos kompensavimo instituciją, pagal atitinkamus reikalavimus. Dėl žalos atlyginimo galima kreiptis dviejų metų laikotarpiu.

Apibendrinant anksčiau pateiktą pagalbos nusikaltimų aukoms sistemą *Victim Support* Didžiojoje Britanijoje, galima teigti, jog šioje šalyje sistema yra suorganizuota taip, kad asmuo, patyręs nusikaltimą, bet kokiu metu gali kreiptis į šią organizaciją, tiesiogiai ar telefonu, gaus visapusišką pagalbą, kokia tik yra reikalinga tuo atveju.

Švedija. Kita organizacija, kurios pagrindiniai veiklos aspektai bus pateikti, yra Švedijoje – Švedijos pagalbos nusikaltimų aukoms asociacija *BOJ*⁷⁷. Tai nevyriausybinė organizacija, įsteigta 1988 metais, kuri turi daugiau nei 100 budinčių padalinių visoje šalyje. Organizacija vienija apie 8000 narių. Čia dirba personalas, kuris yra pasirengęs dirbti su nusikaltimų aukomis. Jie išklauso, pataria, suteikia informaciją apie nukentėjusiojo teises ir teisinius procesus, padeda parašyti pareiškimą policijai, suteikia informaciją apie bylos tyrimo eigą, taip pat lydi bylos tyrimo metu, jei reikia, padeda susisiekti su valstybinėmis organizacijomis, nustato žalą, apskritai padeda susivokti, kas įvyko, sustatyti viską į savo vietas ir judėti į priekį, o tai yra labai svarbu nukentėjusiajam, nes patyręs šoką, jis jaučiasi tarsi gilioje prarajoje. Visa pagalba šioje organizacijoje yra nemokama bei konfidenciali, organizacija yra apolitiška ir nėra religinė. Organizacijos veiklos pagrindas – Jungtinių Tautų Žmogaus teisių deklaracija. Kasmet organizacijoje gauna pagalbą apie 40 000 asmenų, kurie nukenčia nuo įsilaužimų, vagysčių, plėšimų, sumušimų, grasinimų, teisių pažeidimo, seksualinio prievartavimo ir išžagininimų, nepaisant to, vyras tai ar moteris, jaunas ar senas, priklauso seksualinėms mažumoms ar išpažįsta skirtingas religijas ir panašiai. Pusę atvejų nukreipia policija, kita pusė nukentėjusiųjų kreipiasi pagalbos patys. Daugiau negu pusę besikreipiančiųjų pagalbos sudaro moterys ir daugumai nukentėjusiųjų reikalinga ilgalaikė pagalba. Koks bebūtų nusikaltimas, nukentėjusiajam reikia,

⁷⁶ Victim Support Scotland // <http://www.victimsupportsco.org.uk/page/directory/index.cfm>, prisijungimo laikas: 2008-09-11.

⁷⁷ The Swedish Association for Victim Support// <http://www.boj.se/index.pl/english3>; prisijungimo laikas: 2008-09-11.

kad jį kas nors išklaustų ir suteiktų pagalbą čia ir dabar. Jei reikia, asmuo dirbantis su nukentėjusiuoju (Support person), lydi jį į policiją arba teismą. Tai padeda jaustis saugiau. Be to, padedantysis asmuo gali dalyvauti kartu su nukentėjusiuoju per apklausas arba vykstant teismui. Jeigu nukentėjusiajam reikia papildomos pagalbos, tokios kaip psichoterapija, teisinė konsultacija ar finansinė parama iš socialinių tarnybų, organizacijos darbuotojas tarpininkauja nukentėjusiajam susisiekiant su atitinkamomis tarnybomis. Kaip ir Didžiojoje Britanijoje, taip ir Švedijoje pagalba yra teikiama ir liudininkams. Daugumoje Švedijos apygardų teismuose Pagalbos nusikaltimų aukoms asociacija turi savo atskiras patalpas, įrengtas nusikaltimų aukoms ir liudininkams.

Taip pat veikia ir pagalbos nusikaltimų aukoms telefoninė linija. Paminėtina, kad pagalba nukentėjusiesiems šioje organizacijoje gali būti teikiama 22 kalbomis.

Dėl žalos atlyginimo Švedijoje nukentėjusysis gali kreiptis žalos atlyginimo į Vykdyimo tarnybą (*Enforcement service*). Jei nusikaltėlis nėra žinomas arba nemokus, nukentėjusysis pirmiausia gali kreiptis į draudimo bendrovę, jei yra apsidraudęs nuo tokių atvejų, tačiau jei draudimas gali padengti tik dalį patirtos žalos arba visai negali, tada reikia kreiptis į Nusikaltimų aukų žalos atlyginimo ir pagalbos įstaigą (*The Crime Victim Compensation and Support Authority*). Kreipiantis į šią įstaigą dėl žalos atlyginimo, pakanka per parengtinį tardymą nustatyti, kad nusikaltimas buvo padarytas, baudžiamasis persekiojimas gali būti ir nepradėtas, taip pat nereikia ir apkaltinamojo nuosprendžio.

Paminėtina, kad Švedijos pagalbos nusikaltimų aukoms centras palaiko glaudžius ryšius su kitomis įstaigomis bei organizacijomis. Šiuo metu savivaldybės turi įstatymo nustatytą pagalbos nusikaltimo aukoms modelį. Kai kuriuose šalies rajonuose vietiniai pagalbos nusikaltimų aukoms centrai turi bendradarbiavimo sutartis su kitomis socialinių paslaugų tarnybomis. Yra savivaldybių, kuriose policija ir vietinis pagalbos centras ruošia bendras strategijas, kaip atpažinti, pavyzdžiui moteris, vaikus, pagyvenusius, neigalius žmones, kurie patiria smurtą iš žmonių, esančių šalia jų. Daugelyje vietų pagalbos nusikaltimų aukoms centrai priklauso vietinei nusikaltimų prevencijos tarybai (*Crime Prevention Council*).

Pagalbos nukentėjusiesiems centrai bendradarbiauja su prekybos atstovais, kad užtikrintų personalo saugumą. Taip pat bendradarbiaujama su pensininkų asociacijomis, dėl to senyvo amžiaus žmonių pažeidžiamumo. Kartu su mokyklomis yra ruošiamos bendros strategijos kovai su chuliganizmu, nepilnamečių nusikalstamumu ir panašiai. Taigi, yra įvairiausių būdų bendradarbiauti ir taip didinti pažeidžiamų visuomenės grupių saugumą bei padėti žmonėms, kurie nukentėjo nuo nusikaltimų, taip pat kartu ir dalyvauti nusikaltimų prevencijoje.

Apibendrinant Švedijos *BOJ* pagalbos nusikaltimų aukoms modelį, galima drąsiai teigti, kad asmuo, nukentėjęs nuo nusikaltimo turi kur kreiptis pagalbos ir gali tai daryti nedvejodamas.

Olandijoje atskiruose regionuose pagalba nusikaltimų aukoms pradėta teikti prieš 22 metus. Prieš 16 metų įkurta Nacionalinė pagalbos aukoms organizacija, sudarytas specialus valstybinis komitetas, sprendžiantis nusikaltimų (pirmiausia smurtinių ir seksualinių) aukų problemas. Pagalbai nusikaltimų aukoms teikti ir kompensacijoms mokėti visoje šalyje įkurtos 75 agentūros ir 25 fondai, tenkinantys minėtų agentūrų reikmes atskiruose regionuose. Visi šie fondai ir agentūros sudaro nacionalinę pagalbos nusikaltimų aukoms asociaciją, kuriai vadovauja sudaryta taryba (*Slachtofferhulp*). Nacionalinėje asociacijoje dirba apie 1500 savanorių ir 250 profesionalių darbuotojų. Savanoriai išdirba maždaug apie trejus metus, o kai kurie ir iki dešimt ir daugiau metų. Pusė savanorių turi aukštąjį išsilavinimą ir daugiau nei pusę sudaro moterys. Jų tikslai altruistiniai – padėti žmogui. Olandijoje žmonės patenkinti savanorių veikla. 1996 metais Olandijos nacionalinė pagalbos aukoms asociacija parengė savo praktinės veiklos kodeksą. Atsirado nuostata, kad aukai, kuri kreipėsi į policiją, per 48 val. turi būti pasiūlyta parama ir pagalba⁷⁸.

Prancūzijoje pagalbos nusikaltimų aukoms sistema yra kontinentinės teisės sistemos dalis. Valstybinėje pagalbos nusikaltimų aukoms sistemoje dirba Teisingumo, Vidaus reikalų, Darbo, Gynybos ir Finansų ministerijos. Finansų ministerija finansuoja valstybės pagalbą nusikaltimų ir kitų socialinių procesų aukoms. 1977 m. valstybėje priimtas pirmasis Valstybės kompensavimo nusikaltimų aukoms aktas. Nuo to laiko įkurta per 100 valstybės paslaugų centrų. 1990 m. priimtas teisės aktas, praktiškai įgyvendinantis Europos konvenciją dėl kompensavimo smurtinių nusikaltimų aukoms. Juo įtvirtinta teisės pažeidėjo restitucijos prievolė ir nusikaltimo aukos žmogiškojo orumo apsauga bei pagarba baudžiamojo teisingumo procese ir visuomenėje apskritai. Nuo 1998 m. nusikaltimo auka valstybėje gali gauti visą nemokamą teisinę pagalbą. Nusikaltimo auka Prancūzijoje, kuri kreipėsi į policiją, iš karto sužino nevyriausybines organizacijos pagalbai aukoms teikti būstinės adresą ir telefoną⁷⁹.

Be valstybinės pagalbos aukoms sistemos, Prancūzijoje veikia ir nevyriausybinių organizacijų tinklas. 1986 m. visos pavienės organizacijos susivienijo į vieną Pagalbos aukoms institutą (INAVEM). Šiuo metu INAVEM vienija 150 pagalbos aukoms vietinių agentūrų, 1500 darbuotojų ir savanorių. Organizacija turi savo etikos kodą ir pagalbos teikimo nuostatus, kuriame įtvirtinta pagalbos aukoms misija, meditacija, darbuotojų statusas bei organizacijų tarpusavio ryšių palaikymo principai⁸⁰. Be to INAVEM yra integruota į tarptautines Europos Sąjungos ir Europos Tarybos organizacijas, pirmiausia į Europos pagalbos nusikaltimo aukoms

⁷⁸ Babachinaitė G. Nusikalstamumo prevencijos organizavimo viktimologiniai aspektai. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 55.

⁷⁹ Ten pat, P. 60.

⁸⁰ The missions of INAVEM and the associations in its network // <http://www.inavem.org/english-access>, prisijungimo laikas: 2008-10-16.

forumą. INAVEM organizacijos priiminėja nusikaltimų ir kitų socialinių procesų aukas, padeda joms naudotis savo teisėmis, atlieka mediatorių tarp aukos ir pažeidėjų vaidmenį

Be minėtų organizacijų, informacija apie valstybinę kompensaciją nusikaltimų aukoms teikiama kiekvienuose Teisingumo rūmuose ir merijose. Informacija teikiama akivaizdžiai arba telefonu. Dėl žalos kompensavimo aukos gali kreiptis per trejus metus⁸¹.

Suomijos pagalbos nusikaltimų aukoms sistema labai panaši į anksčiau aprašytą Švedijos sistemą. Pirmoji valstybės kompensavimo nusikaltimų aukoms programa pradėta įgyvendinti 1973 metais. Nusikaltimo aukos patirtas skausmas ir fizinės bei dvasinės kančios 1992 m. buvo įtraukti į kompensuojamos žalos sampratą. Kompensacija apima medicinos pagalbos išlaidas, darbingumo praradimo, materialines netektis, skausmą ir kitas kančias, kitų realių pajamų praradimo dėl nusikaltimo kompensavimą, įvairių asmeninių materialinių priedų dėl nusikaltimo padarinių praradimą.

Nevyriausybės pagalbos nusikaltimo aukoms organizacijos Suomijoje veikia nuo 1994 m. Jos kūrėsi su Švedijos nevyriausybinių organizacijų pagalba. Pagrindinis pagalbos nusikaltimų aukoms organizacijų tinklas yra *Victim Support Finland* (toliau tekste VS). Šalyje veikia centrinis biuras ir aštuoni regioniniai filialai, paslaugas teikia 20 mokamų darbuotojų ir 305 kruopščiai atrinkti ir parengti savanoriai. Pagalba yra teikiama nukentėjusiems nuo įvairių nusikaltimų, taip pat jų artimiesiems bei liudininkams. Pagalba teikiama išlaikant konfidencialumą ir paliekant teisę pačiam nukentėjusiajam priimti sprendimus. Paslaugos yra nemokamos, išskyrus vietinių telefoninių pokalbių mokesčius. VS veikla finansuojama Žaidimų automatų korporacijos „RAY“ bei valstybės biudžeto. Ši organizacija glaudžiai bendradarbiauja su Raudonojo Kryžiaus organizacija, Motinos bei vaiko namų federacija, Bažnyčios taryba bei Feminisčių asociacija⁸².

Šveicarija, Austrija, Vokietija. *Weisser – ring* – toks yra pagalbos nusikaltimų aukoms organizacijos pavadinimas, veikiantis šiose trijose Europos šalyse. Tai yra privati ir nepriklausoma organizacija, veikianti visoje Austrijoje ir teikianti pagalbą ir paramą nusikaltimų aukoms nepriklausomai nuo jų amžiaus, lyties ir tautybės. *Weisser – ring* bendradarbiauja su kitomis tarnybomis, teikiančiomis paslaugas nusikaltimų aukoms, ir siūlo moralinę paramą, konsultavimą, informuoja apie kitas svarbias paslaugas, baudžiamojo proceso metu siūlo advokato ir psichologo paslaugas, tam tikrais atvejais teikia finansinę paramą. Visos teikiamos paslaugos yra konfidencialios ir nemokamos. Dauguma savanorių padedančių nusikaltimų aukoms Austrijoje, yra teisininkai, gydytojai, psichiatrai, psichologai, policininkai.

⁸¹ Babachinaitė G. Nusikalstamumo prevencijos organizavimo viktimologiniai aspektai. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000. P. 61.

⁸² Victim Support Finland // <http://www.riku.fi/fi/victim+support/>, prisijungimo laikas: 2008-09-24.

Vokietijoje ši tarnyba yra išsidėsčiusi per 420 šalies regionų, todėl ištikus nelaimei, galima kreiptis į artimiausią padalinį, kur bus neatidėliotinai suteikta pagalba⁸³. Ypatingas dėmesys šioje šalyje yra skiriamas emocinei bei finansinei paramai priklausomai nuo to, kokius sunkumus patyrė asmuo, nukentėjęs nuo nusikaltimo.

Šveicarija taip pat yra viena iš *Weisser – ring* organizacijos šalių, kuri yra vienintelė nacionalinė organizacija, teikianti pagalbą nusikaltimų aukoms. Jos veikla yra analogiška kaip ir kitų šiam tinklui priklausančių organizacijų⁸⁴.

Tai tokie bendri kai kurių Europos Sąjungos šalių pagalbos nusikaltimų aukoms bruožai. Apibendrinant šį skyrių, galima teigti, jog Europoje yra šalių, kur suformuota ir nusistovėjus pagalbos nusikaltimų aukoms sistema, kur bet kuris nukentėjęsysis gauna profesionalią nemokamą pagalbą, padedančią atkurti prarastas teises, orumą bei kompensuoti patirtą žalą ir atsakingoms Lietuvos institucijoms yra svarbu tyrinėti šią patirtį ir kurti savo pagalbos nusikaltimų aukoms sistemą, atsižvelgiant į ekonominę ir socialinę šalies padėtį. Šioje srityje labai svarbi ir naudinga būtų nevyriausybinų organizacijų iniciatyva. Veikla turi būti organizuojama kompleksiskai ir vieningai bei būti orientuota į pagalbos įvairių nusikaltimų aukoms teikimą, o ne atskirų jos rūšių.

⁸³ Help for Victims of Crime // <http://www.weisser-ring.de/internet/verwaltung/international-site/index.html>; prisijungimo laikas: 2008-09-24.

⁸⁴ The White Ring of Switzerland // <http://www.weisser-ring.ch/>; prisijungimo laikas: 2008-10-15.

4. LABIAUSIAI PAŽEIDŽIAMŲ NUSIKALTIMŲ AUKŲ PAGALBOS IR PARAMOS SISTEMOS LIETUVOJE VERTINIMAS

Įvairūs viktimologiniai tyrimai Lietuvoje rodo, kad labiausiai pažeidžiamos nusikaltimų aukos yra vaikai ir moterys. Dar viena išryškėjusi tyrimų tendencija yra ta, kad per pastaruosius metus itin suaktyvėjo pagyvenusių asmenų viktimizacijai, ypač gyvenančių vienkiemiuose⁸⁵.

Todėl kituose poskyriuose bus analizuojama ir vertinama pagalbos ir paramos pažeidžiamiausioms nusikaltimo aukoms – vaikams ir moterims situacija Lietuvoje. Nagrinėti pagalbą nukentėjusiems pagyvenusiems asmenims yra sudėtinga, kadangi tokia specializuota pagalba ir nėra teikiama. Į analizę bus įtraukti atliktos ekspertų apklausos rezultatai.

4.1. Pagalba smurtą ir prievartą patyrusiems vaikams

Remiantis informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2006 m. nuo nusikalstamų veikų nukentėjo 5141 vaikas, 2007 m. – 4571, o per 2008 sausį – rugsėjį – 2679 vaikai⁸⁶. Pagal amžių dažniausiai nukenčia 14–17 metų nepilnamečiai 2701 ir 10 – 13 m. – 1166, 386 nukentėjusieji 7 – 9 metų amžiaus, 318 – iki 6 m. amžiaus. Nuo nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui 2007 m. nukentėjo 219 nepilnamečių, 49 nuo šių nusikaltimų nukentėję nepilnamečiai buvo iki 9 metų amžiaus, 66 nepilnamečiai – 10–13 metų amžiaus⁸⁷. Čia reikia paminėti, kad tokie nusikaltimai pasižymi itin aukštu latentškumo lygiu, todėl vien oficialia statistika realaus skaičiaus neatspindi. Bent iš dalies realiai situacijai nustatyti atliekami viktimologiniai tyrimai. Statistikos duomenimis, dažniausiai prieš nepilnamečius padaromos turinio pobūdžio nusikalstamos veikos, nuo šių veikų dažniau nukenčia berniukai. Paminėtina, kad nuo patėvių, įtėvių ir globėjų dažniau nukenčia mergaitės, o nuo tėvų ir pedagogų – berniukai. Daugėja atvejų, kai smurtą šeimoje patiria mažamečiai vaikai, kūdikiai nuo jų motinų sugyventinių ar netgi tėvų.

Išanalizavus pastarųjų metų statistinius duomenis, didelių pokyčių neužfiksuota, skaičiai svyruoja, bet labai nežymiai. Pabrėžtina, kad seksualinės prievartos, sunkių sveikatos sutrikdymų

⁸⁵ Uscila R. Nusikaltimo aukų teisių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas // Teisės problemos. Vilnius, 2004. Nr. 4 (46). P. 137 – 138.

⁸⁶ Duomenys apie ikiteisminio tyrimo metu užregistruotus nukentėjusius vaikus (iki 18 metų) (Forma_50N – ITI) http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=7&metai=2008&menuo=9®ionas=0&id3=1&idAta=2#Ata-50N-ITI; prisijungimo laikas: 2008-10-17.

⁸⁷ Statistinių duomenų apie 2007 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką, bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė // <http://www.socmin.lt/index.php?-855909959>; prisijungimo laikas: 2008-10-17.

atvejų traumuojantis poveikis gali išlikti visą gyvenimą, todėl vaikai, tapę nusikaltimo aukomis, turi gauti visą įmanomą pagalbą nedelsiant, kadangi jų gyvenimo būdas bei pasaulėžiūra dar tik formuojasi ir laiku negavus atitinkamos pagalbos, pasekmės tolimesniame gyvenime gali būti labai skaudžios. Reikia pabrėžti, kad teikiant pagalbą vaikui, nukentėjusiam nuo nusikaltimo, pagalba turi būti kartu suteikiama ir jo šeimai.

Analizuojant tarptautinius ir nacionalinius vaiko teisių apsaugos srities teisės aktus dėl vaiko nusikaltimo liudininko, vaiko nusikaltimo aukos teisinės apsaugos, nėra tikslių, išsamių sąvokų bei teisinių apibrėžimų. Auka taip pat yra vaikas, kuris pripažįstamas įtariamuoju, kaltinamuoju, nuteistuoju, ypač kuomet yra konstatuojama, kad toks vaiko elgesys yra pasekmė atsakingų asmenų elgesio su vaiku, yra įtaka aplinkos, kurioje vaikas gyveno, buvo auklėjamas ir ugdomas. Teisės aktuose turi būti aptartas ir tokio vaiko statusas, garantuojama pagalba ir parama. Pagrindinis nacionalinis teisės aktas – Lietuvos Respublikos Konstitucija - įtvirtina bendrąsias nuostatas dėl žmogaus teisių ir laisvių apsaugos bei konstitucinę valstybės pareigą saugoti ir globoti vaikystę, ginti vaikus.

Vaikui, nukentėjusiam nuo nusikaltimo turi būti užtikrinama visapusiška pagalba. Būtina pagalba vaikui, tik išaiškėjus ar išsiaiškinus smurtą/prievartą prieš jį, gali būti medicininė, psichologinė, socialinė, teisinė. Teikiant medicininę pagalbą svarbiausias faktorius turi būti vaikas, jo sveikata, o ne smurto problema. Svarbiausia yra vaiko gerovė turinti ilgalaikę perspektyvą, kuri galėtų būti įgyvendinama ne vien medicinos įstaigoje, bet ir iš jos išėjus. Todėl atitinkamus sprendimus čia turi priimti socialinės tarnybos, t. y. Vaikų teisių apsaugos tarnyba, turinti daugiau informacijos apie vaiką, jo šeimą arba galinti ją surinkti⁸⁸.

Teisinė pagalba gali būti labai įvairi, jos poreikis priklauso nuo konkrečios situacijos, vaiko šeimos poreikių. Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija įtvirtina vaiko apsaugos principą „Smurto prieš vaiką atveju iš šeimos keliamas ne vaikas, bet smurtautojas“⁸⁹. Tokia galimybė yra įtvirtinta LR BPK normose, tačiau galimi atvejai, kai labiau tikslinga kaltininką ne tik iškelti iš namų, bet ir intensyviai gydyti, suteikti jam psichologinę/psichiatrinę pagalbą. Taigi, praktikoje susiduriama su šios normos taikymu.

Kaip numatyta Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos 3.3.6. p., nukentėjusiam nuo smurto vaikui turi būti sudaromas vaiko reabilitacijos bei apsaugos planas, suteikiama reikiama pagalba, apimanti socialines, medicinos, organizacines, reabilitacijos, teises ir kitas būtinas paslaugas. Koncepcijos 3.3.7.p. taip pat numatyta, kad į apsaugos sistemą patekusiam vaikui priskiriamas socialinis darbuotojas, į kurį vaikas galėtų bet kada kreiptis, gauti moralinę ir

⁸⁸ Dapšys A. ir kt. Teisinė bazė smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos koncepcijai įgyvendinti. Teisės aktų analizė, išvados ir pasiūlymai. Vilnius: Teisės institutas, 2005. P. 33.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. IX – 1569 „Dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2003, Nr. 52 – 2316.

socialinę pagalbą. Toks „vieno specialisto“ principas yra itin svarbus, jei vaikas į šią sistemą patenka dėl patiriamo smurto/prievartos. Toks specialistas turi būti tinkamai parinktas konkrečiam vaikui ne tik pagal profesionalumą, bet ir pagal psichologinį suderinamumą, jo charakterio priimtinumą nukentėjusiam vaikui.

Vertinant ekspertų pateiktus apibendrinimus pagalbos ir paramos nukentėjusiems nuo nusikaltimų vaikams srityje, reikia paminėti, jog buvo teigiama, kad kompleksinės pagalbos užuomazgų savivaldos lygmenyje jau yra. Kai kuriose savivaldybėse veikia Pagalbos šeimai tarnybos, kuriose yra Krizių centrai, kur pagalbą gali gauti šeiminių smurtą patiriantys asmenys. Tačiau tokių tarnybų nėra daug ir iš esmės problema išlieka. Kadangi tai pakankamai nauja sistema, dar vis yra susiduriama su įvairiomis problemomis – finansinėmis, organizacinėmis. Be to, teikiant pagalbą vaikui vien tik savivaldos lygmeniu, ne visada pavyksta ją užtikrinti. Tarpžinybinis bendradarbiavimas yra būtinas. Įvykus smurto prieš vaiką atvejui, vaikų teisių apsaugos specialistai vaiką turi nukreipti į, pvz., NVO „Vaiko namas“, NVO „Paramos vaikams centras“, kur darbuotojai, turintys tam tikrą kvalifikaciją ir įgaliojimus suteikia atitinkamą pagalbą. Problema yra ta, kad šios organizacijos yra Vilniuje, jų padalinių kituose rajonuose kol kas nėra. Ekspertai viliasi, kad bent apskrityse atsiras panašių organizacijų. Jei vaiką reikia vežti, parsivežti, lydėti, būti kelias dienas su juo išskyla finansinių problemų dėl tarnybų ribotų išteklių, organizacinių – dėl visų reikalingų specialistų komandos darbo laiko susiderinimo. Taip pat respondentai pabrėžė, jog šeiminių smurto atveju pagalbą turi gauti visi šeimos nariai. Šiuo metu tokią pagalbą teikia psichikos sveikatos centrai, pedagoginės psichologinės tarnybos, socialinių paslaugų centrai. Visur po truputį, o vieningos sisteminės veiklos nėra. Įvykdytos nusikalstamos veikos prieš vaiką atvejais, pasigendama priemonių sistemos, kuriose aiškiai būtų apibrėžti atitinkamų institucijų ir jose dirbančių asmenų veiksmai, teisės, pareigos bei atsakomybė. Žmonės vis dar neigiamai žiūri į psichologų, psichoterapeutų paslaugas ir nelabai pasitiki jų teikiama nauda.

Kaip teisinio reglamentavimo problema, respondentų buvo minima LR BPK 132¹ straipsnio taikymas, kai nėra kur smurtautojo iškeldinti. Ekspertai siūlo į šią problemą pažiūrėti kitaip. Jei įvyko nužudymas, žinoma, smurtautojas turi atsakyti už tai. Bet kitų nusikaltimų atvejais, tokiais kaip psichologinis smurtas, nesunkus sveikatos sutrikdymas ar pan., smurtautojui taip pat turi būti suteikiama psichologinė reabilitacinė pagalba kaip alternatyva bausmei.

4.2. Pagalba smurtą ir prievartą patyrusioms moterims

Pradedant šio skyriaus analizę, reikia pabrėžti, kad peržiūrėjus statistinius duomenis, galima teigti, jog nukentėjusių moterų skaičius pastaraisiais metais sąlygiškai mažėja. Pavyzdžiui 2005 metais per metus užregistruota 20 384, 2006 metais – 19 582, o 2007 16 791 nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų moterų, tačiau jų procentinė dalis tarp visų nukentėjusių praktiškai nekinta⁹⁰. Dažniausiai moterys tampa šeiminio smurto, išžaginimų, seksualinio prievartavimo bei prekybos žmonėmis aukomis. Itin opi Lietuvoje yra šeiminio smurto arba dar kitaip vadinamo – buitinio smurto problema. Smurtas šeimoje apima vyro smurtavimą prieš žmoną, žmonos ar partnerės prieš vyrą, tėvų prieš vaikus ir atvirkščiai smurtą tarp brolių, seserų, senelių, partnerių ir panašiai. Todėl valstybė turi sukurti bei tinkamai finansuoti pagalbos sistemą sprendžiant šeiminio smurto problemą. Pavyzdžiui, specializuotą pagalbą teikiančių moterų krizių centrų su telefoninėmis tarnybomis tinklo egzistavimas yra vienas geros praktikos rodiklių. Taigi, tokių centrų steigimas yra labai aktualus. Ne mažiau svarbus yra adekvataus valstybės finansavimo jiems užtikrinimas⁹¹.

Vertinant pagalbos nusikaltimų aukoms sistemą moterims, patyrusioms smurtą/prievartą Lietuvoje, reikia pripažinti, kad būtent šiai sričiai Lietuvoje yra skiriama daugiausiai dėmesio, palyginti su kitais nukentėjusiais nuo nusikalstamų veikų. Remiantis anksčiau minėtu NPLC užsakymu atliktu reprezentaciniu tyrimu „Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais“, 28,1% respondentų nurodė, kad žino bent vieną nevyriausybinių organizaciją ar viešąją įstaigą, teikiančią paslaugas nukentėjusioms moterims, kai tik 13,6 % respondentų nurodė, kad žino bent vieną organizaciją, teikiančią paslaugas nukentėjusiems asmenims apskritai, o tik 7,3 % – nukentėjusiems pagyvenusiems asmenims.

2007 metais NPLC įgyvendindamas Nusikaltimų aukų socialinės ir teisinės apsaugos programą, atliko tyrimą, kurio tikslas – pateikti nukentėjusiųjų nuo nusikalstamų veikų moterų pagalbos ir paramos tobulinimo kryptis, leisiančias sudaryti prielaidas teikti paslaugas laiku ir kokybiškas, taip pat formuoti progresyvią praktiką⁹². Buvo apklaustos 125 organizacijos, kurios teikia socialinio pobūdžio paslaugas nukentėjusioms moterims, atitinkamai pagyvenusiems, kitiems asmenims, išskyrus vaikus. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad profesionaliausiai šioje

⁹⁰ Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų (Forma_50-ITI)/http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/txt_file.phtml?fv=200712/f-50-iti-200712.data.txt&ff=&tt= nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų (remiantis išankstiniais duomenimis) (Forma_50-ITI); prisijungimo laikas: 2008-10-17.

⁹¹ Vasiliauskienė L. ir kt. Metodinės rekomendacijos skirtos krizių centrų, atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojų ir savanorių komandoms. Kaunas, 2007. P. 12.

⁹² Uscila R. Organizacijų, teikiančių paslaugas ir paramą nukentėjusioms nuo nusikalstamų veikų moterims, sistemos vertinimas // Pedagogika, 2007. Nr. 88, P. 139

srityje veikia NVO sektorius. Šiuo metu veikia daugiau kaip 100 NVO, kurios teikia įvairias paslaugas: konsultuoja/informuoja telefonu, taip pat atvykus į organizaciją, teikia laikiną prieglobstį iki 3 parų, individualias, grupines teisininkų, psichologų konsultacijas, kaupia ir sistemina informaciją, duomenis, organizuoja savitarpio pagalbos grupes, moterų savignyos užsiėmimus, diskusijas, vakarones ir t. t. Su aukomis dirba socialiniai darbuotojai, psichologai, reėiau teikiamos teisinės paslaugos ir tai vertinama itin kritiškai, nes nukentėjusių, o ypatyngai šeiminio smurto aukų problemų šalinimas neatsiejamas nuo teisinių procedūrų, teisių, teisėtu interesų gynybos. Situacijos analizė parodė, kad vienas opiausiu veiksmingos veiklos veiksniu – organizacijų finansavimo problema. Tyrimas parodė, kad 63 % organizacijų išsilaiko paėios finansiškai, t. y. rengia ir vykdo projektus, ieško rėmėju tarp verslo subjektu, taip pat pasinaudoja 2 % fizinių asmenų parama. Taigi, labai daug laiko skiriama ne paslaugų teikimui ir darbui su nukentėjusiais asmenimis, o projektų, konkursų paieškoms, paraiškų, ataskaitų rengimui. Be to, net 75 % organizacijų nurodė, kad turi finansinių problemų, kurios riboja galimybes pritraukti į šią veiklą kvalifikuotus specialistus ir teikti kokybiškas paslaugas. Paminėtina ir tai, kad daugeliui šis sektorius yra nepatrauklus dėl savo neveryslumo, ribotos karjeros galimybes, o darbų apimty didelės. Problemiškas aspektas yra ir tas, kad paslaugų ir paramos sektorius koncentruojasi didžiuosiuose paramos miestuose, o organizacijų, teikianėiu paslaugas visos Lietuvos mastu, yra 27 %, ir tai ne visų kategorijų nukentėjusiesiems. 73 % organizacijų nurodė, kad neturi filialų, padaliniu, ekspertu, kurie galėtu suteikti paslaugas kitame mieste, nei įsikūrusi organizacija. Paminėtina, kad organizacijos dažniausiai gali suteikti psichologinio bei informacinio pobūdžio paslaugas.

Minėto tyrimo duomenų analizė parodė, kad kiek mažiau nei pusė organizacijų be paslaugų teikimo tikslinei grupei dirba ir su kitų rūšių nukentėjusiais asmenimis, tokiais kaip, pagyvenė asmenys bei vaikai, patyrė nusikalstamu veiku padarinius. Pastaroji grupė organiškai susijusi su nukentėjusių moterų grupe, nes dažniausiai organizacijos daugiau orientuojasi į šeiminio smurto aukas, o vaikai dažnai nukenėia kartu su motinomis.

Miestuose moterys gali kreiptis į moterų krizių centrus, joms lengviau pasiekiami informacija ir pagalba. Mažesniuose miesteliuose ir rajonuose tai padaryti kebliau. Bendras psichologines konsultacijas teikia psichologinės pagalbos tarnybos, taėiau asmenims trūksta informacijos apie kontaktinius duomenis, kur ir kaip galima kreiptis. Be to, ta pagalba nėra specializuota. Taip pat mažesniuose miestuose ir rajonuose šeiminio smurto aukoms nėra teikiama sisteminga nemokama teisinė pagalba.

Viena iš priemoniu, kurios taikymas yra itin aktualus šeiminio smurto atveju, yra įpareigojimas įtariamajam gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo. Vėlgi iškyla problema taikant LR BPK 132¹, kuriuo įtvirtinta galimybė esant prokuroro prašymu ikiteisminio tyrimo teisėju

nutartimi įpareigoti įtariamąjį gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo, jeigu pagrįstai manoma, kad jis, gyvendamas kartu su nukentėjusiuoju, bandys neteisėtai paveikti nukentėjusįjį arba nukentėjusiajam ar kartu su juo gyvenantiems asmenims darys naujas nusikalstamas veikas. Remiantis apklaustų ekspertų nuomone, susiduriama su praktinėmis šios nuostatos įgyvendinimo problemomis. Vien tik baudžiamojo poveikio priemonių teisės aktuose įtvirtinimas, atsakomybės griežtinimas ir jos taikymas, nusikalstamą veiką įvykdžiusio asmens atskyrimas nuo nukentėjusiojo bei veikų kriminalizavimas, nenumatant ir neužtikrinant kitų socialiniu, psichologiniu, teisiniu požiūriu reikšmingų poveikio priemonių praktinio efektyvaus taikymo, neleidžia pasiekti norimo rezultato, neišsprendžia nukentėjusių asmenų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo ir apsaugos problemų. Todėl, ekspertų manymu, kartu su sankcijomis, ribojimais bei įpareigojimais nusikalstamą veiką įvykdžiusiam asmeniui taip turi būti suteikta kvalifikuota kompleksinė pagalba, kadangi faktas, kad asmuo įvykdė nusikalstamą veiką, patvirtina, kad asmuo dėl subjektyvių ar objektyvių aplinkybių atsidūrė krizinėje situacijoje, kurioje jam nebuvo suteikta reikalinga pagalba. Galima teigti, jog smurtas šeimoje rodo, kad šeimą yra ištikusi krizė ir kad visai šeimai bei kiekvienam jos nariui yra reikalinga kvalifikuota kompleksinė pagalba, kad šeimai tam tikrą laikotarpį turi būti skiriamas išskirtinis dėmesys, vykdomas stebėjimas ir situacijos vertinimas.

Galima daryti tokią išvadą, kad siekiant įgyvendinti minėto straipsnio nuostatas būtina savivaldybėse steigti centrus, kuriuose galėtų gyventi asmenys, įpareigoti gyventi skyriumi nuo nukentėjusiojo, šeimos. Šiuose centruose tokiems asmenims turi būti sudarytos galimybės ne tik tenkinti būtinus poreikius, bet ir teikiama kompleksinė kompetentingų specialistų pagalba, pavyzdžiui, psichologo, priklausomybės ligų specialisto, socialinio darbuotojo, psichiatro ir kt. Šiuo metu susiformavusi praktika, kuomet auka yra priversta palikti gyvenamąjį būstą yra žalinga ir neatitinka nei nukentėjusiojo, nei jo šeimos narių teisių ir jų teisėtų interesų. Daugeliu atvejų subjektyvios aplinkybės (gyvenamasis būstas, sukurta gerovė ir kt.), nepakankama valstybės pagalba ir parama (jos nebuvimas) lemia smurtą kenčiančių šeimos narių sprendimą gyventi su smurtautoju ir tam tikra prasme tapti priklausomais nuo smurtautojo elgesio, valios. Praktikoje taip pat stebimi atvejai, kuomet šeimos nariai (paprastai smurtaujančio vyro sutuoktinė, sugyventinė) tampa smurtautojo bendrininkais, nutylėdami apie smurtą šeimoje. Pripratęs prie smurtinio elgesio bei nepažinęs kito gyvenimo būdo nukentėjusysis nėra pajėgus kovoti su smurtu, prievarta jo atžvilgiu. Darytina prielaida, kad praktikoje esant galimybėms taikyti smurtautojo atskyrimo nuo šeimos, privalomo dalyvavimo smurtinį elgesį koreguojančiose programose, leistų tiek smurtautojui, tiek smurto aukai objektyviai įvertinti smurto pasekmes bei galimus šios problemos sprendimo būdus.

Lengviausiai prieinamas neatidėliotinos pagalbos moterims, patyrusioms smurtą, būdas – specializuota pagalba nemokamu telefonu. Telefonu **8 800 66366** (pirmadieniais – penktadieniais nuo 10–21 val.) iš bet kurio Lietuvos kampelio paskambinusioms moterims nemokamai teikiamos informacinės, psichologinės konsultacijos. Nuo 2008 m. spalio 1 d. ši pagalba bus teikiama dar vienu nemokamu telefono numeriu **8 800 66663** (nuo 21–10 val. kiekvieną dieną, savaitgaliais ir švenčių dienomis – visą parą). Šiuos telefonus bus pradėta viešinti ant kasdieninio naudojimo prekių.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija su kitomis valstybinėmis institucijomis ir nevyriausybinėmis organizacijomis įgyvendina Valstybinę smurto prieš moteris mažinimo strategiją, kurios tikslas – valstybiniu lygiu nuosekliai mažinti smurtą prieš moteris šeimoje. Įgyvendinant strategiją teikiama kompleksinė pagalba nuo smurto šeimoje nukentėjusioms moterims, vykdoma prevencija, šviečiama ir informuojama visuomenė.

Taigi aktyviausiai kompleksinę pagalbą šeiminio smurto aukoms yra teikiama nevyriausybiniame sektoriuje. Tačiau problemiška yra tai, kad šios organizacijos koncentruojasi didžiuosiuose Lietuvos miestuose. Mažesniuose miestuose, miesteliuose bei seniūnijose taip pat turėtų atsirasti padalinių, kuriuose nusikaltimų aukos gautų visą reikalingą pagalbą.

Apklaustų ekspertų vertinimu, situacija teikiant pagalbą šeiminio smurto aukoms, prekybos žmonėmis aukoms yra sudėtinga, tačiau kompleksinės pagalbos pasiūla yra, savivaldybės daugiau ar mažiau remia finansiškai NVO, dirbančias šioje srityje. Taip pat, kaip jau buvo minėta ankstesniame skyriuje, kai kuriose savivaldybėse yra įsteigtos Pagalbos šeimai tarnybos su Krizių centrais, kur gali kreiptis moteris, patyrusi smurtą/prievartą šeimoje, tačiau tokių įstaigų biudžete nėra skiriama lėšų laikinai apgyvendintų asmenų maitinimui, medikamentams, asmens ir buities higienos priemonėms, kitoms pirmo būtinumo prekėms. Dažniausiai į įstaigą atvyksta moterys, neturėdamos lėšų net būtiniausiems poreikiams patenkinti. Taip pat respondentai kaip problemą įvardijo liudytojų apsaugos mechanizmo nepakankamumą. Šeiminio smurto, prekybos žmonėmis aukos dažnai nėra apsaugotos nuo nusikaltėlio įtakos.

Kaip problema buvo įvardyta ir tai, kad smurtą patyrusiai moteriai kreipiantis į teismą privataus kaltinimo tvarka, ji nėra pripažinta nukentėjusiaja pagal LR BPK, todėl savo interesus apginti teisinėmis priemonėmis galimybių mažai, nes dažnai moteris neparašo pareiškimo.

Ekspertai, dirbantys NVO sektoriuje, teigė, jog susiduria su finansinėmis problemomis dėl projektų periodiškumo. Paslaugos kaimo vietovėje aukoms ir jų vaikams, praktiškai yra nepasiekiamos. Dėl to buvo siūlymas peržvelgti ir sukurti savivaldybėse teikiančių paslaugų smurto problemą turinčioms šeimoms tinklą, kuris veiktų pagal bendrą metodiką. Taip pat respondentai teigė, jog informacija apie NVO sektoriuje teikiamas paslaugas bei įstatymus,

reglamentuojančius nusikaltimų aukų apsaugą, nepasiekia žmonių, todėl būtina didinti socialinės reklamos apimtį ir šviesti visuomenę.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

IŠVADOS

- 1) Pagalba nusikaltimų aukoms Lietuvoje yra teikiama chaotiškai, nes nėra atsakingos institucijos ir jos padalinių, kur būtų teikiama kompleksinė pagalba bei reikalinga informacija.
- 2) Policija turi būti ta institucija, kurioje asmuo, užfiksavęs įvykį, galėtų gauti visą įmanomą informaciją apie jo teisę gauti žalos atlyginimą, teisinę pagalbą bei psichosocialinę pagalbą, atitinkamai pagal įvykio pobūdį, nes nusikaltimų aukos rehabilitacija turi prasidėti nuo nusikaltimo užregistravimo momento.
- 3) NVO sektoriaus veikla yra reikšminga pagalbos nusikaltimų aukoms sistemoje, tačiau problema yra ta, kad paslaugos yra projektinio – periodinio pobūdžio, sutelktos didžiuosiuose miestuose, dėl ko sunku užtikrinti nepertraukiamą pagalbą.
- 4) Teisinė nusikaltimų aukų apsauga Lietuvoje įtvirtinta valstybės garantuojamomis paslaugomis, t. y. valstybės garantuojama nemokama teisine pagalba bei žalos kompensavimu smurtinių nusikaltimų atvejais, tačiau įstatymai lieka tik deklaracijos, nes aukos susiduria su įstatymų įgyvendinimo problema dėl egzistuojančio institucinio – biurokratinio modelio.
- 5) Informacija apie nusikaltimų aukų teises bei jų apsaugą yra nepakankama, todėl nepasiekia žmonių.
- 6) Teisės aktai, ginantys nusikaltimų aukų teises Lietuvoje, turi užtikrinti efektyvų žalos atlyginimą bei teisėtų aukos interesų atkūrimą kuo mažesnėmis laiko ir lėšų sąnaudomis.
- 7) Trūksta sisteminės veiklos, kaip ir atsakingos institucijos, kuri nuolat teiktų informaciją apie nusikaltimo aukų apsaugą ir tikrintų, ar ji pasiekia savo tikslą, koks jos poveikis.
- 8) Europos Sąjungoje yra šalių, kur suformuota ir nusistovėjus pagalbos nusikaltimų aukoms sistema, kur bet kuris nukentėjęsysis gauna profesionalią nemokamą pagalbą, padedančią atkurti prarastas teises, orumą bei kompensuoti patirtą žalą, todėl atsakingoms Lietuvos institucijoms yra svarbu tyrinėti šią patirtį ir kurti savo pagalbos nusikaltimų aukoms sistemą, atsižvelgiant į šalies ekonominę ir socialinę padėtį.

9) Nustačius nusikalstamos veikos prieš vaiką atvejį, turi būti numatyti aiškūs atitinkamų institucijų ir jose dirbančių asmenų veiksmai, teisės, pareigos bei atsakomybė. Turi būti nustatyta priemonių sistema, iš kurios, atsižvelgiant į atitinkamus kriterijus, reikėtų parinkti tinkamiausią.

10) Teikiant pagalbą vaikui, nukentėjusiam nuo šeiminio smurto, pagalba turi būti teikiama visai šeimai, nes tai rodo, kad šeima yra ištikta krizės.

11) Kompleksinę pagalbą ir paramą prievartą patyrusioms moterims ir vaikams aktyviausiai teikia nevyriausybinės organizacijos, vykdydamos įvairius projektus, tačiau jų lokalinis pobūdis ir koncentracija didesniuose miestuose neužtikrina pagalbos nukentėjusiems nuo nusikaltimų mažesniuose miestuose bei seniūnijose.

12) Hipotezė „Šiuo metu egzistuojanti Lietuvoje pagalbos ir paramos sistema nusikaltimo aukoms nėra efektyvi ir veiksminga. Būtinoms priemonėms jai tobulinti“, iš dalies pasitvirtino. Atlikta teisės aktų, viktimologinių tyrimų, institucijų ir organizacijų veiklos bei ekspertų apklausos analizė parodė, jog kompleksinė pagalba šiuo metu Lietuvoje yra teikiama moterims ir vaikams, tapusiems šeiminio smurto aukomis, kitiems nukentėjusiems tokia pagalba nėra teikiama.

REKOMENDACIJOS

- 1) Rekomenduotina kurti bendrą pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms modelį Lietuvoje, remiantis kitų Europos Sąjungos valstybių narių gerąja praktika.
- 2) Vyriausybė į savo programą turėtų įtraukti pagalbos nusikaltimų aukoms centrų savivaldybėse steigimą, nes šiuo metu egzistuojanti pagalbos sistema yra chaotiška.
- 3) Vietoje daugelio įvairių nusikalstamumo prevencijos, smurto mažinimo programų, rekomenduojama parengti vieną bendrą „Nacionalinę smurto mažinimo programą“, kur būtų aiškiai apibrėžta kompleksinės pagalbos nusikaltimų aukoms teikimo strategija, padalinių funkcijos bei pasiskirstymas, finansavimas ir pan. Taip būtų galima ir sąnaudas sumažinti, ir sutrumpinti pagalbos teikimo laiką. Pagalba taptų kokybiškesnė ir efektyvesnė.
- 4) Rekomenduojama vyriausybei užtikrinti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo ir Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo vykdymą, aiškiai apibrėžiant jų įgyvendinimo procedūrą, sumažinant biurokratinį mechanizmą bei užtikrinant informacijos apie šiuose teisės aktuose įtvirtintas garantijas pateikimą visuomenei.
- 5) Policijos skyriuose būtų tikslinga įsteigti atskirą padalinį, kuriame dirbtų atitinkamą kvalifikaciją turintis darbuotojas (-ai), kur asmuo, nukentėjęs nuo nusikaltimo gautų visą reikalingą teisinę informaciją bei psichosocialinę pagalbą.
- 6) Rekomenduojama tobulinti BPK 132¹ straipsnį „Įpareigojimas gyventi skyrium nuo nukentėjusiojo“, papildant jį sąlyga, kad smurtautojas, neturintis pajamų ar kitos gyvenamosios vietos būtų nukreiptas į savivaldybėse įsteigtus centrus arba nakvynės namus, kur jam taip pat būtų suteikiama atitinkama pagalba – psichologinė/psichoterapinė rehabilitacija.

LITERATŪRA

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33 – 1014.
2. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas // Valstybės žinios. 1985, Nr. 1-1.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741 (su vėlesniais pakeitimais).
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas: Patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr.IX-785. Oficialus dokumento tekstas su pakeitimais ir papildymais iki 2006 m. rugsėjo 1d.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I – IV dalys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII – 1864 // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74 – 2262.
7. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 85 – 3140.
8. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 30 – 827.
9. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 18-572.
10. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 91 – 2832.
11. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 56-2228
12. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl protokolo dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildančio Jungtinių Tautų organizacijos konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą, ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49 – 2157.
13. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto ratifikavimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 49 – 2156.
14. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. IX - 1569 „Dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr. 52 – 2316.

15. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, 2007 // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=308218&p_query=&p_tr2
16. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos nuostatai. (nuo 2002 m. liepos 11 d redakcija.) // Valstybės žinios. 2002, Nr. 70-2886.
17. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Nr.392 „Dėl nacionalinės smurto prieš vaikus prevencijos ir pagalbos vaikams 2008 – 2010 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2008, Nr. 51 – 1892.
18. Lietuvos Respublikos vyriausybės nutarimas Nr.1330 „Dėl valstybinės smurto prieš moteris mažinimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007 – 2009 metų plano patvirtinimo“//Valstybės žinios. 2006, Nr. 144 – 5474.

Teismų praktika

19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis 2003 m. kovo 26 d. (bylos Nr. 3K-3-371/2003) // <http://www.litlex.lt/scripts/sarasas2.dll?Tekstas=1&Id=66957>

Specialioji literatūra

20. **Aidukas M.** Nusikalstamumo prevencija ir baudžiamoji justicija. Standartai ir normos: Jungtinių Tautų dokumentų rinkinys. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
21. **Babachinaitė G. ir kt.** Nusikaltimų aukų socialinė situacija ir teisinė apsauga Lietuvoje. Vilnius: DEIVA, 1999.
22. **Babachinaitė G.** Nusikalstamumo prevencijos organizavimo viktimologiniai aspektai. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija, 2000.
23. **Dapšys A. ir kt.** Teisinė bazė smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos koncepcijai įgyvendinti. Teisės aktų analizė, išvados ir pasiūlymai. Vilnius: Teisės institutas, 2005.
24. **Dobryninas A., Gaidys V.** Ar saugi Lietuvos visuomenė? Lietuvos gyventojų viktimizacijos patirtis ir požiūris į baudžiamąją justiciją bei visuomenės saugumą. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimas, Jungtinių Tautų vystymo programa, 2004.
25. **Grigolovičienė D., Žalėnienė I.,** Lietuvos teisėsaugos institucijų sistema ir kompetencija. Vilnius: MRU Leidybos centras, 2007.
26. **Justickis V.** Kriminologija I dalis. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001
27. **Justickis V.** Kriminologija, II dalis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
28. **Kardelis K.** Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai. Kaunas: Judex, 2002.

29. **Kiškis A.** Nusikalstamumo Lietuvoje 2007 m. apžvalga // Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys, 2008. Nr. 7.
30. **Michailovič I.** Viktimologijos raida ir perspektyvos. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
31. **Švedas G.** Tarybos pagrindų sprendimas Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR): Tarptautiniai dokumentai 5. Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose: Europos Sąjungos teisės aktai. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
32. **Teisiniai ir praktiniai patarimai moterims, patyrusioms prievartą šeimoje.** Informacinė medžiaga. Vilnius: Lygių galimybių plėtros centras, 2004.
33. **Uscila R. ir kt.** Metodinės rekomendacijos policijos pareigūnams, sprendžiantiems konfliktų šeimoje atvejus. Vilnius: Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos, 2008.
34. **Uscila R.** Nusikaltimo aukų informuotumas apie jų teises, jų gynybos būdus ir priemones // Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro informacinis leidinys, 2007. Nr.6.
35. **Uscila R.** Nusikaltimų aukų teisių įgyvendinimo Lietuvoje vertinimas // Teisės problemos. Vilnius, 2004/4 (46).
36. **Uscila R.** Organizacijų, teikiančių paslaugas ir paramą nukentėjusioms nuo nusikalstamų veikų moterims, vertinimas // Pedagogika, 2007. Nr. 88
37. **Uscila R.** Socialinių ir teisinių paslaugų teikimo nukentėjusiems asmenims probleminiai aspektai // Pedagogika, 2007. Nr. 87.
38. **Uscila R.** Viktimologijos pagrindai. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2005.
39. **Vasiliauskienė L. ir kt.** Metodinės rekomendacijos skirtos krizių centrų, atsakančių į nemokamos pagalbos linijos skambučius, darbuotojų ir savanorių komandoms. Kaunas, 2007.
40. **Квашис В.Е.** Основы виктимологии. Проблемы защиты прав потерпевших от преступлений. Москва: NOTA BENE, 1999.
41. **Ривман Д.В.** Криминальная виктимология. Санкт – Петербург: ПИТЕР, 2002.

Statistikos ataskaitos, tyrimai

42. Asmenys, nukentėję nuo nusikalstamų veikų // <http://www.nplc.lt/stat/auk/auk4.htm>
43. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, nukentėjusius nuo nusikalstamų veikų (Forma_50 ITI) // <http://www.vrm.lt/index.php?id=198>
44. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo metu užregistruotus nukentėjusius vaikus (iki 18 metų) (Forma_50N-ITI) // http://www.vrm.lt/fileadmin/Image_Archive/IRD/Statistika/index2.phtml?id=198&idStat=7&metai=2008&menuo=9®ionas=0&id3=1&idAta=2#Atas-50N-ITI
45. Statistinių duomenų apie 2007 m. užregistruotas nusikalstamas veikas, kurių padarymu įtariami (kaltinami) nepilnamečiai, apie nepilnamečius, kurie įtariami (kaltinami) padarę nusikalstamą veiką, bei nuo nusikalstamų veikų nukentėjusius vaikus, analizė // <http://www.socmin.lt/index.php?-855909959>
46. **Nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje 2006 metais**. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2007 metų viktimologinis tyrimas. Vilnius: NPLC, "VILMORUS", 2007.
47. **Viktimizacijos patirtis Lietuvoje 2007 metais**. Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro 2008 metų viktimologinis tyrimas. Vilnius: NPLC, "VILMORUS", 2008.

Elektroniniai šaltiniai

48. Informacija apie nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2007–2009 metų įgyvendinimo priemonių plano, patvirtinto vyriausybės 2007 m. Rugpjūčio 8 d. Nutarimu nr. 806, vykdymą 2007 metais // http://www.vrm.lt/uploads/media/2007_ataskaitos_2_priedas_01.doc,
49. Konvencijos tekstas anglų kalba: European Convention on the Compensation of Victims of Violent Crimes // <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/116.doc>
50. Nevyriausybinių organizacijų pagal teikiamą paramą // <http://www.nplc.lt/aukos/informacija/nvo/projektas-nvo.htm>.
51. Nukentėjusiam nuo smurtinio nusikaltimo turi būti išaiškintos jo teisės į kompensaciją už žalą, 2008 // <http://www.teisingumas.lt/naujienos/teisigumo-ministerija/nukentejusiam-nuo-smurtinio-nusikaltimo-turi-but-i-saiskintos-jo-teises-i-kompensacija-uz-zala>
52. Smurtinių nusikaltimų aukoms – vidutiniškai po 4581 litą, 2008 // <http://www.vtv.lt/naujienos/nusikaltimai/smurtiniu-nusikaltimu-aukoms-vidutiskai-po-4581-lita.html>

53. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Parama socialinės rizikos grupėms//
<http://www.socmin.lt>
54. Tarybos direktyvos 2004/80/EB Dėl kompensacijos nusikaltimų aukoms tekstas lietuvių kalba: Europos Sąjungos oficialusis leidinys //
<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/dd/19/07/32004L0080LT.pdf>
55. Teisingumo ministerijos 2008-2010 metų strateginis veiklos planas//
<http://www.tm.lt/?item=strateg>
56. Valstybės garantuojama teisinė pagalba // <http://www.teisinepagalba.lt/>,
57. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas bus efektyvesnis (parengta pagal Teisingumo ministerijos informaciją) // <http://www.ndt.lt/news/id-213.html>,
58. Valstybės garantuojama teisinę pagalba teikiama ir gestų kalba, 2008//
<http://www.teisingumas.lt/naujienos/teisigumo-ministerija/valstybes-garantuojama-teisine-pagalba-teikiama-ir-gestu-kalba>
59. Žalos atlyginimas nusikaltimų aukoms – bendro pobūdžio informacija
60. // http://ec.europa.eu/civiljustice/comp_crime_victim/comp_crime_victim_gen_lt.htm,
61. About Victim Support Europe //
http://www.euvictimservices.org/about_the_forum.asp?origin
62. European Forum For Victim Services // <http://www.euvictimservices.org/>
63. Help for Victims of Crime //
<http://www.weisserring.de/internet/verwaltung/international-site/index.html>
64. The missions of INAVEM and the associations in its network//
<http://www.inavem.org/english-access>
65. The Swedish Association for Victim Support // <http://www.boj.se/index.pl/english3>
66. The White Ring of Switzerland // <http://www.weisser-ring.ch/>
67. Victim Support // http://www.victimsupport.org.uk/vs_england_wales/index.php
68. Victim Support Finland // <http://www.riku.fi/fi/victim+support/>
69. Victim Support Scotland // <http://www.victimsupportscotland.org.uk/page/directory/index.cfm>

ANOTACIJA

Petrėtienė E. Nusikaltimų aukų pagalbos ir paramos sistema Lietuvoje / Teisės ir valdymo magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. R. Uscila. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Strateginio valdymo ir politikos fakultetas, 2008. – 63 p.

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta nusikaltimų aukų pagalbos ir paramos sistema Lietuvoje, išskirti pagalbos ir paramos teikimo probleminiai aspektai, suformuluotos išvados bei pateiktos rekomendacijos sistemai patobulinti. Pirmojoje darbo dalyje analizuojama ir vertinama valstybinio ir nevyriausybinių sektoriaus veikla šioje srityje, pateikiamos probleminės sritys. Antrojoje dalyje analizuojami tarptautiniai bei nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys nusikaltimų aukų apsaugą. Trečiojoje dalyje pateikiamos pagalbos ir paramos modeliai kai kuriose Europos Sąjungos valstybėse narėse. Ketvirtojoje dalyje išdėstytas pažeidžiamiausioms nusikaltimų aukoms – moterims ir vaikams sistemos vertinimas, remiantis ekspertų apklausa. Pabaigoje pateikiamos šiuo metu egzistuojančios Lietuvoje pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemos analizės išvados bei rekomendacijos šiai sistemai patobulinti.

Pagrindiniai žodžiai: nusikaltimų auka, nukentėjusysis, kompleksinė pagalba, pagalbos ir paramos sistema, viktimologiniai tyrimai, žalos kompensavimas

ANNOTATION

Petrėtienė E. The System of Help and Support for Crime Victims in Lithuania / The final thesis of the Master of Law and Management. The head - doc. dr. R. Uscila. – Vilnius: Mykolo Romerio University, Strategic management and politics faculty, 2008. – 63 p.

In Master's final thesis there is analyzed the system of help and support for crime victims in Lithuania; there are emphasized the problematic aspects of help and support; the conclusions are formulated and recommendations for the improvement of the system are given. In the first part of the thesis the activity of public and nongovernmental sectors in this field is analyzed and evaluated as well as problematic spheres are given. In the second part of the thesis there are analyzed international and national legal acts regulating the protection of crime victims. In the third part of the thesis there are given help and support models in some member states of the European Union. In the fourth part of the thesis on the ground of the inquiry of experts there is given the evaluation of the system concerning the most vulnerable crime victims – women and children. At the end there are given the conclusions of the analysis of present Lithuanian system of help and support for crime victims as well as recommendations for the improvement of the system.

Key words: crime victim, injured, complex help, help and support system, victimology researches, compensation of losses

SANTRAUKA

Magistro baigiamajame darbe „**Nusikaltimų aukų pagalbos ir paramos sistema Lietuvoje**“ nagrinėjama Lietuvoje egzistuojanti pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistema, jos sudedamosios dalys ir elementai. Tema yra mažai nagrinėta ir aktuali tuo, kad tai naujas socialinių paslaugų sektorius Lietuvoje, kadangi iš esmės tuo susirūpinta vos prieš dešimtmetį, todėl dar nėra atlikta šios sistemos kompleksinė analizė, nėra tyrimų, kitų išsamesnių apibendrinančių darbų. Šio baigiamojo darbo objektas – nusikaltimų aukų pagalbos ir paramos sistema Lietuvoje, tikslas – pateikti rekomendacijas sistemai patobulinti. Siekiant šio tikslo buvo sprendžiami tokie uždaviniai kaip, valstybinių įstaigų bei nevyriausybinių organizacijų veiklos pagalbos nusikaltimų aukoms srityje nagrinėjimas ir vertinimas, pagalbos ir paramos nusikaltimo aukai sistemos Lietuvoje turinio atskleidimas, remiantis teisine literatūra ir teisės aktais, statistiniais duomenimis, internetinių svetainių informacija bei kitais informacijos šaltiniais, kai kurių Europos Sąjungos valstybių narių pagalbos ir paramos sistemos nagrinėjimas, pagalbos teikimo labiausiai pažeidžiamoms nusikaltimų aukoms – moterims ir vaikams analizė ir vertinimas, remiantis ekspertų apklausa. Atsižvelgiant į tyrimo objektą ir tikslą, magistro darbe buvo analizuojami tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai, reglamentuojantys nusikaltimų aukų apsaugą, taip pat buvo vertinama institucijų ir organizacijų veikla šioje srityje, remiantis įvairiais informacijos šaltiniais – moksline literatūra, viktimologiniais tyrimais, tyrimų ataskaitomis, informacija, pateikta internetiniuose šaltiniuose. Struktūruoto interviu metodu buvo apklausti ekspertai, savo darbe susiję su pagalba nusikaltimų aukoms.

Atliktas tyrimas parodė, kad Lietuvoje šiuo metu nėra sukurtos bendros pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemos. Tokia pagalba yra teikiama chaotiškai ir fragmentiškai. Aktyviausiai šioje srityje veikia nevyriausybiniis sektorius, kur teikiama pagalba smurtą patyrusioms moterims ir vaikams. Kitiems nukentėjusiesiems kompleksinė pagalba nėra teikiama. Įstatymai, reglamentuojantys nusikaltimų aukų apsaugą, veikia nepakankamai efektyviai ir yra tobulintini.

Remiantis atlikta pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemos analize, darbo pabaigoje pateiktos išvados bei rekomendacijos sistemai patobulinti.

SUMMARY

In Master's final thesis „**The System of Help and Support for Crime Victims in Lithuania**“ there is researched an existing in Lithuania system of help and support for crime victims, its components and elements. This theme has not been widely researched and is relevant because it is a new sector of social services in Lithuania. For the reason that this issue was raised only ten years ago there is no complex analysis of this system; there are no researches and other comprehensive resumptive works. The object of this final thesis is the system of help and support for crime victims in Lithuania; its purpose is to give recommendations for the improvement of the system. For the attainment of the purpose there were set the following tasks: the research and evaluation of the activity of public companies and nongovernmental organizations in the field of help and support for crime victims; the revelation of the content of system of help and support for crime victims in Lithuania on the ground of juridical literature, legal acts, data, information of Internet pages and other information sources; the analysis of some help and support systems of the member states of the European Union; the analysis and evaluation of help and support provided to the most vulnerable crime victims – women and children on the ground of the inquiry of experts. Considering the object and purpose of the research in this Master's thesis there were analyzed international and national legal acts regulating the protection of crime victims. Besides, there was evaluated the activity of institutions and organizations in this field on the ground of different information sources – scientific literature, victimology researches, research reports, information given on Internet pages. By means of structural interview there were questioned the experts whose work is related to crime victims help.

The fulfilled research showed that there are no general system of help and support for crime victims in Lithuania. This help is provided chaotically and fragmentarily. The most active in this field is nongovernmental sector where help to women and children experienced violence is provided. Other victims do not get complex help. Laws regulating the protection of crime victims are not effective enough and should be improved.

On the ground of the analysis of the system of help and support for crime victims at the end of the thesis there are given conclusions and recommendations for the improvement of the system.

PRIEDAI

INTERVIU KLAUSIMAI

Ekspertų apklausos tikslas – išsiaiškinti su kokiomis problemomis yra susiduriama teikiant pagalbą nusikaltimų aukoms ir kokius pasiūlymus galėtų pateikti sistemai patobulinti, kad teikiama pagalba būtų kokybiška ir efektyvi.

1. Kaip Jūs apibūdintumėte pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemą šiandieninėje Lietuvoje?
2. Kokios pagalbos ir paramos nusikaltimų aukoms sistemos grandys, Jūsų nuomone yra silpniausios? Kodėl?
3. Su kokiomis ekonominėmis, socialinėmis bei organizacinėmis problemomis susiduriate savo darbo praktikoje teikdami pagalbą nusikaltimų aukoms?
4. Kokius išskirtumėte teisinio reglamentavimo trūkumus, pasiūlymus ar papildymus teikiant pagalbą nukentėjusiems nuo nusikaltimų asmenims?